

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Стефанюк Галина Василівна

**ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО І АРХІВОЗНАВСТВО:
інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи для
студентів спеціальностей 014 Середня освіта (Історія) і
032 Історія та археологія**

Івано-Франківськ – 2019

УДК 94 (477) (093)

С – 79

Навчально-методичний посібник **«Джерелознавство і архівознавство: інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи для студентів спеціальностей 014 Середня освіта (Історія) і 032 Історія та археологія** підготувала кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії і джерелознавства Стефанюк Галина Василівна.

Рецензенти:

кандидат історичних наук, доцент
Марущенко Олександр Володимирович
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

доктор історичних наук, професор
Шологон Лілія Іванівна
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Рекомендовано до друку
Вченою радою Факультету історії, політології і міжнародних відносин
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
(протокол № 6 від 14 лютого 2019 р.)

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 032 ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ.....	9
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 014 СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ІСТОРІЯ).....	23
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ.....	40
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З СТУДЕНТАМИ.....	43
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ.....	46
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ.....	52
КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І ОЦІНЮВАННЯ.....	57
ГЛОСАРІЙ.....	63
РЕКОМЕНДОВАНИЙ СПИСОК ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Самостійна робота студента – це форма організації навчального процесу, при якій заплановані завдання виконуються студентом під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, визначається навчальним планом і становить 2/3 загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення дисципліни «Джерелознавство і архівознавство» для студентів спеціальностей 032 Історія та археологія і 014 Середня освіта (Історія). Співвідношення обсягів аудиторних занять і самостійної роботи студентів визначається з урахуванням специфіки та змісту конкретної навчальної дисципліни, її місця, значення і дидактичної мети в реалізації освітньої програми. Самостійна робота студента повинна є конкретною за своєю спрямованістю і супроводжуватися ефективним контролем та оцінкою її результатів.

Зміст самостійної роботи студента полягає в науково обґрунтованій системі дидактично та методично оформленого навчального матеріалу і визначається освітньою програмою та робочим навчальним планом. Зміст самостійної роботи студента з навчальної дисципліни «Джерелознавство і архівознавство» визначається робочими програмами та силабусами, передбаченими для кожної із спеціальностей, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Мета самостійної роботи – сприяти якнайглибшому засвоєнню студентами знань з дисципліни «Джерелознавство і архівознавство», ознайомити їх з основним понятійно-категоріальним апаратом та теоретичними положеннями.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи дають можливість студентам глибше ознайомитися з темами або окремими питаннями, які не були винесені на лекційні або семінарські заняття. Вони передбачають опанування в повному обсязі навчальної програми та

формуванню самостійності як особистісної риси та важливої професійної компетентності, сутність якої полягає в умінні систематизувати, планувати та контролювати власну діяльність.

Завданням самостійної роботи студентів є засвоєння певних компетентностей, закріплення та систематизація здобутих знань, їх застосування при виконанні практичних завдань та наукових робіт, а також виявлення прогалин у системі знань із предмета.

Загалом виконання зазначених аспектів дає можливість студентам:

знати :

- предмет, методи і структуру джерелознавства;
- теоретико-методологічні і методичні проблеми;
- теорію джерела, його природу та інформативні можливості;
- класифікацію історичних джерел;
- методику й основні етапи опрацювання та використання джерел у наукових дослідженнях і педагогічній практиці.

вміти:

- вести самостійний пошук джерел в установах Національного архівного фонду України, бібліотеках, музеях тощо;
- здійснювати самостійний критичний та аргументований аналіз джерельних (документальних) матеріалів;
- застосовувати фактологічний матеріал і загальноприйняті критерії оцінки для ідентифікації подій з історії;
- виокремлювати головні етапи формування історичних джерел (за хронологічним принципом);
  - застосовувати на практиці набуті знання при написанні курсових, дипломних і магістерських робіт, проведенні історико-красознавчої та наукової роботи;
- вести пошукову роботу, а також здійснювати наукові і науково-педагогічні дослідження в галузі історії України із використанням джерельної бази.

Простежити:

- зв'язок дисципліни джерелознавства і архівознавства з етнографією, історією, суспільствознавчими дисциплінами, археологією, культурою, фольклористикою, статистикою, спеціальними історичними дисциплінами.

Встановити:

- відмінності між джерелознавством, архівознавством та іншими науками;
- що особливе місце у вивченні джерелознавства і архівознавства займає визначення характерних ознак історичних джерел, за якими можна прослідкувати історію та еволюцію суспільства, процеси, що відбуваються в сучасному світі.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи з дисципліни “Джерелознавство і архівознавство” спрямовані на те, щоб дати студентам знання теоретичних основ, а також застосування ними здобутих компетентностей на практиці.

Так, студенти в результаті освоєння матеріалів самостійної роботи повинні:

- проводити класифікацію історичних джерел;
- аналізувати та характеризувати основні джерела з історії;
- оцінювати інформаційну цінність історичного джерела;
- критично оцінювати сучасну літературу джерелознавчого характеру;
- застосовувати набуті знання, вміння та навички для вивчення та використання історичних джерел в своїй подальшій навчальній та науковій роботі;
- самостійно викладати фактологічний і теоретичний програмовий матеріал;
- орієнтуватися у видах джерел та їх місцезнаходженні;
- логічно викладати опановану джерелознавчу інформацію;
- знати особливості матеріальної основи документів та способів фіксації інформації: документи на паперових носіях; документи на плівкових носіях; мікрофільми; кіно-фото-фоно-документи; машиночитані документи.
- про старіння документів.
- технологію зберігання документів.
- Знати основні засоби і прийоми реставрації архівних документів.

У ході самостійної роботи студент:

- * засвоює теоретичний матеріал з навчальної дисципліни, що вивчається (засвоєння лекційного курсу, а також окремих його розділів, тем, положень);
- * закріплює знання теоретичного матеріалу, використовуючи необхідний інструментарій практичним шляхом (виконання контрольних робіт, тестів для самоперевірки);
- * застосовує отримані знання і практичні навички для аналізу ситуацій і вироблення правильного рішення (підготовка до групової дискусії, підготовча робота в рамках ділової гри, письмовий аналіз конкретної ситуації);
- * застосовує отримані компетентності для формування власної позиції, теорії, моделі (написання курсової, дипломної, магістерської роботи, наукової доповіді, статті, науково-дослідної роботи).

Самостійна робота з навчальної дисципліни для студентів може включати різні форми, які визначаються робочою програмою. Умовно самостійну роботу студентів з «Джерелознавства і архівознавства» можна розділити на базову і додаткову. *Базова самостійна робота* забезпечує підготовку студента до аудиторних занять і контрольних заходів з навчальної дисципліни. Результати цієї підготовки виявляються в активності студента на заняттях, при виконанні ним контрольних робіт, тестових завдань й інших видів робіт.

Базова самостійна робота студентів може включати такі види робіт:

- * опрацювання лекційного матеріалу і рекомендованої літератури;
- * пошук (підбір) і огляд літератури і електронних джерел інформації з індивідуально заданої проблеми навчального курсу;
- * виконання домашніх завдань;
- * вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання;
- * практикум з навчальної дисципліни з використанням програмного забезпечення;
- * підготовка семінарських занять;
- * підготовка до написання контрольних робіт чи інших форм поточного контролю;

* систематизація вивченого матеріалу перед семестровим екзаменом.

Додаткова самостійна робота спрямована на поглиблення і закріплення знань студента, розвиток компетентностей з проблематики навчальної дисципліни. Вона може включати такі види робіт:

- * науково-дослідницька робота, участь у наукових студентських конференціях, семінарах і олімпіадах;
- * аналіз наукових публікацій з визначеної викладачем теми;
- * аналіз статистичних і фактичних матеріалів за заданою темою, складання схем і побудова моделей на основі статистичних матеріалів;
- * проведення соціологічних та статистичних досліджень у позааудиторний час;
- * написання реферату, есе за заданою проблематикою;
- * написання газетних статей;
- * підготовка рецензії на наукову статтю;
- * бібліографічний огляд літератури за заданою проблематикою;
- * розробка мультимедійної презентації;
- * підготовка хронологічних таблиць;
- * оформлення карт, таблиць і схем;
- * підготовка термінологічних словників;
- * підготовка навчально-методичного комплексу для використання в школі. .

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення дисципліни, і складає:

- * програму навчальної дисципліни;
- * підручники, навчальні посібники та іншу навчально-методичну літературу;
- * наукову, фахову монографічну літературу;
- * інструктивно-методичні матеріали, вказівки до семінарських занять;
- * завдання до семінарських занять;
- * матеріали до контрольної роботи з навчальної дисципліни;
- * методичні вказівки до виконання індивідуальних завдань;
- * переліки тестових питань.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

для студентів спеціальності 032 Історія та археологія

Тема 1. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ В УКРАЇНІ

Основні поняття: історичне джерело, історичне джерелознавство, археографія, архіви, архівознавство, історіографія.

План

1. Зародження джерелознавчої думки в Україні у XVII – XVIII ст.
2. Становлення джерелознавства як наукової дисципліни в XIX ст. – на початку XX ст.
3. Розвиток джерелознавчих досліджень в УРСР.
4. Стан і завдання розвитку джерелознавства в суверенній Україні.

Теми рефератів

1. Джерелознавчі дослідження в Науковому товаристві імені Т.Шевченка.
2. Джерелознавчі дослідження українських істориків діаспори.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні звернути увагу на хроніки, щоденники та літописні пам'ятки як історичні джерела. Висвітлити розвиток історичних знань та їх збагачення джерелами в епоху Просвітництва.

У **другому питанні** необхідно акцентувати увагу на становлення джерелознавства як наукової дисципліни. Висвітлити проблему розвитку університетів в Україні. Серійне видання “Жерела до історії України-Руси”. Джерелознавча діяльність В Антоновича, М. Грушевського, М. Костомарова, Д. Багалія та ін.

У **третьому питанні** студентам необхідно показати негативний вплив на історичне джерелознавство ідеології тоталітаризму. Серійний збірник “Історичні джерела та їх використання”. Розвиток і збагачення джерелознавства завдяки працям української діаспори.

Четверте питання присвячене новому етапу розвитку українського джерелознавства, започаткованому з проголошенням незалежності України. Центри джерелознавчих досліджень. Всеукраїнська програма археографічних досліджень і видань документів, матеріалів до історії України. “Джерелознавство історії України”.

Література

1. Довгопол В.М., Литвиненко М.А., Лях Р.Д. Джерелознавство історії Української РСР. Навч. посібник. К.: Вища школа, 1986. С.7.
2. Джеджула Т.А. Зарождение исторической мысли на Украине в XVII веке. *Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. Тезисы докладов и сообщений V-й Всесоюзной конференции 30 мая – 1 июня 1990 г. К., 1990. С.43-45.*
3. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С.5-8, 154 -212.
4. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. К., 1996.
5. Ісаевич Я.Д. Українська археографія в XVII – VIII ст. *Історичні джерела та їх використання*. Вип.І. К.: Наук. думка, 1964. С.174-188.
6. Ковальський М.П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVII ст. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. К.: Наук. думка, 1992. С. 261 – 270.
7. Кучер Р.В. Наукове товариство ім. Т.Шевченка. К., 1992.
8. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР післявоєнного періоду /1945 - 1970/. К.: Наук. думка, 1972. С. 4 -8.
9. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР /1917 – 1941/. К.: Наук. думка, 1981. С.6 – 9.
10. Сохань П.С. Стан і перспективи розвитку української археографії. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. С. 10 – 17.

ТЕМА 2. Предмет та основні завдання архівознавства

Основні поняття: архівознавство, архів, архівістика, архівна справа, методологія, метод.

План

1. Архівознавство як наукова система і навчальна дисципліна.
2. Предмет, об'єкт, методи і структура архівознавства.
3. Взаємозв'язок архівознавства з історичними науками.
4. Місце архівознавства в системі гуманітарних наук.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні визначити спільні та відмінні риси архівознавства як наукової дисципліни та архівознавства як навчальної дисципліни, а також вказати їхні завдання.

У **другому питанні** студенти зобов'язані знати предмет, об'єкт та методи архівознавства, методологічні принципи, а також вміти проаналізувати складові архівознавства, а саме історію, теорію та практику.

При розгляді **третього питання** студенти повинні пояснити суть взаємозв'язку архівознавства з історичними дисциплінами, а саме з джерелознавством, історією, археографією та іншими.

Четверте питання присвячене цікавій проблематиці, при підготовці якого студенти повинні акцентувати на тому, що архівознавство посідає спеціальне місце в системі гуманітарних наук і є спеціальною історичною дисципліною.

Література

1. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Під ред. Я. С. Калакури. К., 1998.
2. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене / Під ред. Я. С. Калакури. К., 2002.
3. Введение в специальные исторические дисциплины. М.: Изд-во МГУ, 1990. 280 с.
4. Горфейн Г.М., Шепелев Л.Е. Архивоведение: учебное пособие. Л.: Узд-во Ленинградского универ., 1971.
5. Калакура Я.С., Войцехівська І.Н., Павленко С.Ф. Історичне джерелознавство. К.: Либідь, 2003. 488 с.

6. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С. 16-17.
7. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь . Львів: Вища школа, 1979.
8. Специальные исторические дисциплины: Учебн. пособие. К., 1992.
9. Шепелев Л.Е. Архивные разыскания и исследователь. М.: Мысль, 1971.

Тема 3. КЛАСИФІКАЦІЯ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПІВ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні поняття: класифікація, типи джерел, види джерел, історичні залишки, історична традиція.

План

1. Поняття, завдання і основні схеми класифікації історичних джерел.
2. Типово-видова класифікація: суть і особливості.
3. Характеристика основних типів історичних джерел (крім письмових) за схемою:
  - внутрішньовидова класифікація;
  - інформативна цінність;
  - особливості вивчення та використання.

Теми рефератів

1. Хроніки та хронографи як історичне джерело.
2. Літописи як історичне джерело.

Методичні рекомендації

У першому питанні студентам варто зазначити поняття “класифікаційна схема” та показати загальні вимоги її формування. Визначити завдання дослідника у роботі з історичними джерелами та цінності при цьому наукової схеми класифікації.

Друге питання присвячене особливостям типово-видової класифікації. Визначення типології історичних джерел. Речові, словесні, зображальні, звукові, поведінкові, конвенціональні джерела та їх види.

При підготовці **третього питання** студенти повинні охарактеризувати види джерел (крім писемних), звертаючи увагу на те, що кожний тип джерел складається з певних видів. Показати, що при вивченні та використанні джерел важливою є їхня інформативна цінність.

Література

1. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки. М.: Высш. шк., 1984.
2. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С. 24 – 37, 49 – 51.
3. Историческая наука: Вопросы методологии. М.: Мысль, 1986. С.155 – 163.
4. Источниковедении истории СССР: Учебник. М.: Высш. Шк., 1981.
5. Крип'якевич І.П. Нарис методики історичних досліджень. *Український історичний журнал*. 1967. №2. С.102 – 104.
6. Курносоев А.А. К вопросу о природе видов источников. *Источниковедение отечественной истории*. М.: Наука, 1977. С. 5-25.
7. Макаруч С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С.8 – 11.
8. Медушевская С.М. О проблемах классификации исторических источников. *Советские архивы*. 1978. №5.
9. Пронштейн А.П., Данилевский И.Н. Вопросы теории и методики исторического исследования. М.: Высш. шк., 1985. С. 24-35, 44-51.
10. Фарсобин В.В. Источниковедения и его метод: Опыт анализа понятий и терминологии. – М.: Наука, 1983. – С. 188-213.
11. Шмидт С.О. О классификации исторических источников. *Вспомогательные исторические дисциплины*. Вып. 16. Л.: Наука, 1985.

ТЕМА 4. Основи організації архівної справи суверенної України

Основні поняття: Національний архівний фонд, архівна установа, архів, архівний документ, архівознавство.

План

1. Основні законодавчі документи з архівного будівництва. Закон України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”.
2. Система архівних установ України. Мережа Центральних державних архівів України.
3. Управління і контроль у галузі архівної справи.
4. Право власності на документи Національного архівного фонду.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні акцентувати на «Закон України про Національний архівний фонд та архівні установи» та низку інших законодавчих актів і положень, які регулюють архівне будівництво.

У **другому питанні** потрібно дати визначення понять «архівна система», «система архівних установ», «мережа архівних установ» та проаналізувати їх наявність в архівному будівництві України.

У **третьому питанні** треба визначити, хто управляє архівними установами в Україні та пояснити діяльність контролюючих органів в галузі архівної справи.

Четверте питання потребує пояснення трьох видів власності на документи НАФ – державну, комунальну й приватну, а також визначення груп, на які поділяється НАФ за аспектами власності.

Література

1. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К., 1998.
2. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене / Під ред. Я. С. Калакури. К., 2002.
3. Макарчук С.А. Писемні джерела з історії України. Львів, 1999.
4. Про Національний архівний фонд і архівні установи України. Закон України, прийнятий Верховною Радою України 24 грудня 1993 року. *Голос України*. 1994. 29 січня.

5. Про затвердження положення про Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 1992 р. *Архіви України*. 1992. №4. С.3.
6. Положення про Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України. Мережа Центральних державних архівів України. *Архіви України*. 1992. №4. С.3–7.

Тема 5. МЕТОДИКА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ ЕВРИСТИКИ

Основні поняття: евристика, джерелознавча евристика, бібліографія історична, бібліографічна евристика, типи видань історичних джерел, види видань історичних джерел, архів, архівознавство, Національний архівний фонд.

План

1. Поняття і завдання джерелознавчої евристики.
2. Основні типи і види видань історичних джерел.
3. Пошук видань історичних джерел за допомогою бібліографічних джерел (покажчики, каталоги, картотеки та ін.).
4. Ретроспективний пошук історичних джерел в Національному архівному фонді України.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні дати визначення понять “евристика”, “джерелознавча евристика”, а також розглянути завдання джерелознавчої евристики як пошуку історичних джерел.

У **другому питанні** необхідно охарактеризувати типи документальних видань: пофондові, тематичні, документи певного різновиду, однієї особи. Проаналізувати видання документів, розуміти їх поділ на типи і види.

В **третьому питанні** потрібно звернути увагу на поняття “бібліографія історична”, “бібліографічна евристика”. Розуміти специфіку пошуку видань історичних джерел за допомогою покажчиків, каталогів і картотек.

Четверте питання присвячене архівній евристиці. Студенти повинні знати її роль для історика. В даному питанні необхідно визначити умови

пошуку архівних матеріалів. Науково-довідковий апарат архівів. Інформаційні можливості описів, каталогів. Національний архівний фонд України.

Джерела

1. Про Національний архівний фонд і архівні установи. Закон України. Прийнятий Верховною Радою України 4 березня 1993 року. *Голос України*. 1994. 29 січня. Розділ VI.

Література

1. Галенко О.І. Документальні публікації з історії Української РСР: Теорія та джерелознавчий аналіз. К.: Наук. думка, 1991.
2. Гарнай І.А., Єсенков Ф.П., Фоланій Г.П. Деякі питання комплектування архівів документальними матеріалами. *Історичні джерела та їх використання*. К., 1964. Вип.1. С. 21-36.
3. Горфейн Т.И., Шепелев Л.Е. Архивоведение. Л.: изд-во Ленинград. Ун-та, 1971. С. 33-53, 63-83.
4. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С. 11-18, 43-44.
5. Калакура Я. Джерелознавство в дослідницькій діяльності Українського історичного товариства. *Український історик*. Нью-Йорк, Торонто, Київ, Львів, Мюнхен. 1995. №1-4. С. 53-56.
7. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С. 16-17.
8. Мережа центральних державних архівів України. *Архіви України*. 1992. С.7.
10. Парфенов И.Д. Основы исторической библиографии: Учеб. пособие. М.: Высш. шк., 1990. С.5-8, 18-22, 82, 85-106.
11. Санцевич А.В. Методика исторического исследования. – К.: Наук. думка, 1984. – С.116-136, 2-е изд. – К., 1990.
12. Справочник научного работника: архивы, документы, исследователь. Львов: Высш. школа, 1979. С.51 – 61.
13. Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод: Опыт анализа понятий и терминологии. М.: Наука, 1983. С. 49-66.

15. Шепелев Л.Е. Архивные разыскания и исследования. М.: Высш. школа, 1971. С.120 – 130.

Тема 6. АНАЛІТИЧНА КРИТИКА ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ (6 год)

Основні поняття: джерелознавча критика, аналітична критика, синтетична критика, критика логічна, критика фактична, методи джерелознавства, атрибуція, палеографія, текстологія, герменевтика.

План

1. Поняття і структура джерелознавчої критики.
2. Методика датування історичних джерел.
3. Методика визначення місця створення джерела.
4. Атрибуція історичних джерел.
5. Встановлення обставин появи джерела та Методики встановлення достовірності історичного джерела.
6. Філологічна критика джерела і тлумачення його змісту.

Методичні рекомендації

При вивченні **першого питання** студенти зобов'язані розуміти поняття “джерелознавча критика”. Знати обов'язкові правила для забезпечення об'єктивного аналізу джерел. Розуміти значення для дослідника складових джерелознавчої критики – аналітичної критики, логічної критики, синтетичної критики, фактичної критики.

У **другому питанні** необхідно звернути увагу на методику визначення дати створення джерела як одного з аспектів аналітичної критики. Акцентувати увагу на аналіз зовнішніх ознак джерела, його змісту, зіставлення з документами, що мають точну дату тощо. Значення в методиці датування джерел історичної хронології.

В **третьому питанні** показати важливість встановлення місця виникнення джерела. Аналіз просторової інформації (історична географія). Топоніміка.

Прямі і непрямі просторові вказівки в джерелі. Встановлення місця створення джерела за даними метрології і хронології.

У **четвертому питанні** студенти повинні звернути увагу на встановлення авторства (атрибуцію) як необхідність для оцінення інформаційних можливостей джерела. Система О. Лаппо-Данилевського. Використання псевдонімів. Важливість для атрибуції текстологічного аналізу джерела.

Вивчаючи **п'яте питання**, важливо знати, що встановлення обставин появи джерела є складовою аналітичної критики. Внутрішні і зовнішні обставини виникнення джерела. Причини та цілі. Особисті, політичні, станові, культурні та інші обставини. В другій частині **питання** потрібно довести автентичність джерела на основі аналізу його змісту. Використання логічних суджень і доказів, порівнянь. Перевірка вірогідності. Можливість збігу фальшивої інформації в різних джерелах.

Шосте питання передбачає опрацювання галузі знань – герменевтики. Інтерпретація тексту. Граматичне і термінологічне вивчення тексту. Аналіз змісту джерела. Психологічне розуміння тексту. Мистецтво розпізнавати прихований зміст тексту.

Література

1. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С. 15, 21-22, 52-54, 56-57, 59, 62-64, 70, 72-73.
2. Каменцева Е.И. Хронология. М.: Высш. школа, 1967. С.149-176.
3. Крип'якевич І.П. Нариси методики історичних досліджень. *Український історичний журнал*. 1967. № 4. С. 106-109, №7. С. 121-123, № 8. С. 113-111, № 9, С. 130-132, №10. С. 94-97.
4. Макаруч С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С. 11-16.
6. Мацок О.Я. Роль філігранології у встановленні часу написання недатованих документів. *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 2. К.: Наук. думка, 1966. С. 256-258.

7. Стрельский В.И. Основные принципы научной критики источников по истории СССР. К.: Університетиздат, 1961. 133 с.

ТЕМА 7–8. Організація науково-довідкового апарату до документів Національного архівного фонду України

Основні поняття: архів, архівна довідка, аркуш фонду, архівний довідник, архівний документ, архівний опис, каталог документів, покажчик, реєстр описів, справа.

План

1. Поняття про науково-довідковий апарат архівів.
2. Типово-видова структура довідкового апарату архівів.
3. Покажчики фондів.
4. Описи і реєстр описів.
5. Каталоги і картотеки.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні визначити, що науково-довідковий апарат архіву є ключем до інформації, кінцевою метою пошуку якої є необхідний користувачеві документ або комплекс документів за певною тематикою. Це різні види довідників, такі як: путівники, описи справ, каталоги, картотеки (тематичні й облікові), покажчики, огляди фондів, бази даних, номенклатури справ, справи фондів, наглядові справи, також видання архіву та інформація, розміщена на веб-сайтах.

Друге питання передбачає, що під типово-видовою структурою довідкового апарату розуміють організований комплекс архівних довідників, відповідно до виконуваних ними функцій (горизонтальний рівень), та ієрархії комплексів документів (вертикальний рівень). Тип архівного довідника визначається його цільовим призначенням. Існують такі типи архівних довідників: Центральний фондний каталог, фондний каталог архіву, архівний

опис, архівний каталог, путівник по фондах архіву (архівів), покажчик, огляд документів, анотований реєстр описів.

У **третьому питанні** студенти мають проаналізувати покажчики, зазначаючи, що вони поділяються на покажчики описів фондів та покажчики до справ (документів) – систематичні, предметні, хронологічні та ін.

У **четвертому питанні** треба вказати, що опис справ (архівний опис) є фондовим довідником, який орієнтує дослідника щодо кількості та назв справ у межах окремого фонду. Саме по опису користувач виявляє необхідні справи за темою свого дослідження та оформлює Замовлення на видачу справ.

При підготовці **п'ятого питання** студенти зазначають, що до видів архівного каталогу належать систематичний, предметний (іменний, географічний, хронологічний), тематичний тощо. Крім каталогу, у Держархіві є значна кількість картотек (тематичних та облікових), які знаходяться у структурних підрозділах (відділах) Держархіву, оскільки вони розробляються і доповнюються постійно. Частина з них відкрита для дослідників, частина – для службового користування або за запитом користувача.

Література

1. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К., 1998.
2. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К., 2002.
3. Горфейн Г.М., Шепелев Л.Е. Архивоведение: Учебное пособие. Л., 1971.
4. Государственный архив Ивано-Франковской области. 2-е изд. К., 1983.
5. Государственные архивы Украинской ССР: Справочник. К., 1988.
6. Про Національний архівний фонд і архівні установи України. Закон України, прийнятий Верховною Радою України 24 грудня 1993 року. *Закони України*. Т.6.
7. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь. Львів: Вища школа, 1979.
8. Шепельов Л.Е. Архивные разыскания и исследователь. М.: Мысль, 1971.

ТЕМА 9. Організація використання Національного архівного фонду

Основні поняття: Національний архівний фонд, доступ до архівних документів, очевидні та приховані потреби, архівна довідка, архівна копія, архівний витяг.

План

1. Вимоги законодавства України щодо доступу до документів Національного архівного фонду.
2. Забезпечення суспільства ретроспективною документною інформацією.
3. Основні напрями використання документів НАФ.
4. Форми використання документів НАФ.

Література

1. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К., 1998.
2. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К., 2002.
3. Горфейн Г.М., Шепелев Л.Е. Архивоведение: Учебное пособие. Л., 1971.
4. Государственный архив Ивано-Франковской области. 2-е изд. К., 1983.
5. Государственные архивы Украинской ССР: Справочник. К., 1988.
6. Про Національний архівний фонд і архівні установи України. Закон України, прийнятий Верховною Радою України 24 грудня 1993 року. *Закони України*. Т.6.
7. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь. Львів: Вища школа, 1979.
8. Шепельов Л.Е. Архив донные разыскания и исследователь. М.: Мысль, 1971.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання треба** зазначити про те, що доступ до документів Національного архівного фонду регулюється законодавством України, зокрема законами України “Про культуру”, “Про інформацію”, “Про Національний архівний фонд та архівні установи”.

Суть **другого питання** полягає в тому, що задоволення потреб суспільства в архівній документній інформації – одна з визначальних функцій державних архівів. Тому інформаційна сфера діяльності архівів потребує особливої уваги, оскільки користувачі мають право вимагати від архівних установ надання достовірних інформаційних послуг. Все це вимагає дослідження та обґрунтування поняття інформаційної діяльності архівів, зокрема державних.

Третє питання визначає, що використання архівної інформації – застосування первинної і вторинної документної інформації для задоволення інформаційних потреб юридичних та фізичних осіб. У практиці науково-інформаційної діяльності державних архівів виділяють кілька напрямів використання архівної інформації: у сфері управління ретроспективна, у сфері економіки, у політичному житті, у науковій діяльності, у культурно-духовному житті, у соціально-правовому напрямі.

У **четвертому питанні** треба визначити, що найпоширенішими формами використання документної інформації архівів є ініціативне інформування, за допомогою якого формуються суспільно-державні потреби в архівній інформації, стимулюється постійне звернення до архівів. Особливість ініціативного інформування полягає у випереджальному задоволенні попиту великих суспільних груп, владних структур, установ, організацій, окремих громадян. З цією метою в архіві готують спеціальні інформаційні документи: інформаційні листи, тематичні переліки, тематичні огляди, тематичні добірки документів, архівні довідки, архівні копії, архівні витяги.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Тема 1. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ В УКРАЇНІ

Основні поняття: історичне джерело, історичне джерелознавство, археографія, архіви, архівознавство, історіографія.

План

1. Зародження джерелознавчої думки в Україні у XVII – XVIII ст.
2. Становлення джерелознавства як наукової дисципліни в XIX ст. – на початку XX ст.
3. Розвиток джерелознавчих досліджень в УРСР.
4. Стан і завдання розвитку джерелознавства в суверенній Україні.

Теми рефератів

1. Джерелознавчі дослідження в Науковому товаристві імені Т.Шевченка.
2. Джерелознавчі дослідження українських істориків діаспори.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні звернути увагу на хроніки, щоденники та літописні пам'ятки як історичні джерела. Висвітлити розвиток історичних знань та їх збагачення джерелами в епоху Просвітництва.

У **другому питанні** необхідно акцентувати увагу на становлення джерелознавства як наукової дисципліни. Висвітлити проблему розвитку університетів в Україні. Серійне видання “Жерела до історії України-Руси”. Джерелознавча діяльність В Антоновича, М. Грушевського, М. Костомарова, Д. Багалія та ін.

У **третьому питанні** студентам необхідно показати негативний вплив на історичне джерелознавство ідеології тоталітаризму. Серійний збірник “Історичні джерела та їх використання”. Розвиток і збагачення джерелознавства завдяки працям української діаспори.

Четверте питання присвячене новому етапу розвитку українського джерелознавства, започаткованому з проголошенням незалежності України. Центри джерелознавчих досліджень. Всеукраїнська програма археографічних досліджень і видань документів, матеріалів до історії України. “Джерелознавство історії України”.

Література

1. Довгопол В.М., Литвиненко М.А., Лях Р.Д. Джерелознавство історії Української РСР. Навч. посібник. К.: Вища школа, 1986. С.7.
2. Джеджула Т.А. Зарождение исторической мысли на Украине в XVII веке. *Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин. Тезисы докладов и сообщений V-й Всесоюзной конференции 30 мая – 1 июня 1990 г. К., 1990. С.43-45.*
3. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С.5-8, 154 -212.
4. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. К., 1996.
5. Ісаевич Я.Д. Українська археографія в XVII – VIII ст. *Історичні джерела та їх використання*. Вип.І. К.: Наук. думка, 1964. С.174-188.
6. Ковальський М.П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVII ст. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. К.: Наук. думка, 1992. С. 261 – 270.
7. Кучер Р.В. Наукове товариство ім. Т.Шевченка. К., 1992.
8. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР післявоєнного періоду /1945 - 1970/. К.: Наук. думка, 1972. С. 4 -8.
9. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР /1917 – 1941/. К.: Наук. думка, 1981. С.6 – 9.
10. Сохань П.С. Стан і перспективи розвитку української археографії. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. С. 10 – 17.

ТЕМА 2. Методика використання історичних джерел у сучасних умовах розвитку історичних знань в закладах середньої освіти

ПЛАН

1. Використання історичних джерел у практиці навчання історії.

2. Методика роботи з історичними джерелами.
3. Методична розробка уроку історії з використанням різних видів джерел.

Методичні рекомендації

У **першому питанні** важливо зробити акцент на важливість історичних джерел в історичній науці. З'ясувати шляхи дослідження джерел, що формують дослідницькі компетентності учнів та сприяють розвитку нових поглядів на історичний процес у різних його проявах та інтерпретаціях.

Друге питання передбачає вивчення проблематики впровадження у шкільну освіту сучасних методів опрацювання історичних джерел. Визначити процес дослідження історичних джерел у вигляді поетапних кроків. Створення пам'ятки для стислої характеристики джерела.

При підготовці до **третього питання** студенти мають підготувати мультимедійну презентацію уроку історії з використанням різних видів джерел.

Література

1. Антонович В.Б. Курс лекцій з джерелознавства. К., 1995.
2. Архівознавство. Підручник. (Керівн. автор. кол. Я.С. Калакура). – К., 1998.
3. Власов В. Історичне джерело в арсеналі дидактичних засобів: чи здатна методика подолати втому від історії. *Історія в школах України*. 2009. №4. С.3–8.
4. Власов В. Роль підручника у формуванні вмінь працювати з історичним джерелом. *Історія в школах України*. 2009. №6. С.3–9.
5. Довгопол В.М., Литвиненко М.А., Лях Р.Д. Джерелознавство історії Української РСР. Навчальний посібник. К.: Вища школа, 1986.
6. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998.
7. Задорожна Л.В. Історичні документи як основа побудови пізнавальних завдань. *Історія в школах України*. 2002. № 2. С. 35 – 39.
8. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. Калакура, І. Войцехівська, С. Павленко. К.: Либідь, 2002.

9. Ковальський М.П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVII ст. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. К.: Наукова думка, 1992.
10. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999.
11. Мисан В. Знаходити відповіді самостійно (Можливості використання текстових джерел в процесі навчання історії). *Історія в школах України*. 2005. №5. С.4–11.
12. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР /1917 – 1941/. К.: Наукова думка, 1981.

Тема 3. Класифікація і загальна характеристика типів історичних джерел як основи побудови пізнавальних завдань на уроках історії в школі

Основні поняття: класифікація, типи джерел, види джерел, історичні залишки, історична традиція.

План

1. Поняття, завдання і основні схеми класифікації історичних джерел.
2. Типово-видова класифікація: суть і особливості.
3. Характеристика основних типів історичних джерел (крім письмових) за схемою:
  - внутрішньовидова класифікація;
  - інформативна цінність;
  - особливості вивчення та використання.
4. Використання текстів історичних джерел на уроках історії в школі.

Теми рефератів

3. Хроніки та хронографи як історичне джерело.
4. Літописи як історичне джерело.

Методичні рекомендації

У першому питанні студентам варто зазначити поняття “класифікаційна схема” та показати загальні вимоги її формування. Визначити завдання

дослідника у роботі з історичними джерелами та цінності при цьому наукової схеми класифікації.

Друге питання присвячене особливостям типово-видової класифікації. Визначення типології історичних джерел. Речові, словесні, зображальні, звукові, поведінкові, конвенціональні джерела та їх види.

При підготовці **третього питання** студенти повинні охарактеризувати види джерел (крім писемних), звертаючи увагу на те, що кожний тип джерел складається з певних видів. Показати, що при вивченні та використанні джерел важливою є їхня інформативна цінність.

У **четвертому питанні** необхідно проаналізувати сучасні суспільні виклики у використанні історичних джерел в шкільній практиці та наголосити на необхідності зміни підходу у вивченні різних видів історичних джерел з метою виховання і формування в учнів основних компетентностей.

Література

1. Антонович В.Б. Курс лекцій з джерелознавства. К., 1995.
2. Архівознавство. Підручник. (Керівн. автор. кол. Я.С. Калакура). К., 1998.
3. Власов В. Історичне джерело в арсеналі дидактичних засобів: чи здатна методика подолати втому від історії. *Історія в школах України*. 2009. №4. С.3–8.
4. Власов В. Роль підручника у формуванні вмінь працювати з історичним джерелом. *Історія в школах України*. 2009. №6. С.3–9.
5. Довгопол В.М., Литвиненко М.А., Лях Р.Д. Джерелознавство історії Української РСР. Навчальний посібник. К.: Вища школа, 1986.
6. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998.
7. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. Калакура, І. Войцехівська, С. Павленко. К.: Либідь, 2002.
8. Ковальський М.П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVII ст. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. К.: Наукова думка, 1992.

9. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999.

10. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР /1917 – 1941/. К.: Наукова думка, 1981.

ТЕМА 4. Предмет та основні завдання архівознавства. Основи організації архівної справи суверенної України

Основні поняття: архівознавство, архів, архівістика, архівна справа, методологія, метод.

План

1. Архівознавство як наукова система і навчальна дисципліна.
2. Предмет, об'єкт, методи і структура архівознавства.
3. Взаємозв'язок архівознавства з історичними науками.
4. Місце архівознавства в системі гуманітарних наук.
5. Основи організації архівної справи суверенної України.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні визначити спільні та відмінні риси архівознавства як наукової дисципліни та архівознавства як навчальної дисципліни, а також вказати їхні завдання.

У **другому питанні** студенти зобов'язані знати предмет, об'єкт та методи архівознавства, методологічні принципи, а також вміти проаналізувати складові архівознавства, а саме історію, теорію та практику.

При розгляді **третього питання** студенти повинні пояснити суть взаємозв'язку архівознавства з історичними дисциплінами, а саме з джерелознавством, історією, археографією та іншими.

Четверте питання присвячене цікавій проблематиці, при підготовці якого студенти повинні акцентувати на тому, що архівознавство посідає спеціальне місце в системі гуманітарних наук і є спеціальною історичною дисципліною.

У п'ятому питанні висвітлюється процес реформування архівної галузі і організаційні заходи щодо реалізації державної політики демократизації архівної справи. Зазначити, що з відновленням державної незалежності України почався глибинний процес реформування архівної системи, визначальними рисами якого є демократизація, децентралізація, відкритість, розширення доступу до архівної інформації, правове врегулювання усіх складових системи архівних установ.

Література

1. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Під ред. Я. С. Калакури. К., 1998.
2. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене / Під ред. Я. С. Калакури. К., 2002.
3. Введение в специальные исторические дисциплины. М.: Изд-во МГУ, 1990. 280 с.
4. Горфейн Г.М., Шепелев Л.Е. Архивоведение: учебное пособие. Л.: Изд-во Ленинградского универ., 1971.
5. Калакура Я.С., Войцехівська І.Н., Павленко С.Ф. Историчне джерелознавство. К.: Либідь, 2003. 488 с.
6. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С. 16-17.
7. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь . Львів: Вища школа, 1979.
8. Специальные исторические дисциплины: Учебн. пособие. К., 1992.
9. Шепелев Л.Е. Архивные разыскания и исследователь. М.: Мысль, 1971.

Тема 5. МЕТОДИКА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ ЕВРИСТИКИ.

Практичне завдання: Підготовка навчально-методичного комплексу для використання в школі

Основні поняття: евристика, джерелознавча евристика, бібліографія історична, бібліографічна евристика, типи видань історичних джерел, види видань історичних джерел, архів, архівознавство, Національний архівний фонд.

План

1. Поняття і завдання джерелознавчої евристики.
2. Основні типи і види видань історичних джерел.
3. Пошук видань історичних джерел за допомогою бібліографічних джерел (покажчики, каталоги, картотеки та ін.).
4. Ретроспективний пошук історичних джерел в Національному архівному фонді України.
5. Практичне завдання: Підготовка навчально-методичного комплексу для використання в школі.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні дати визначення понять “евристика”, “джерелознавча евристика”, а також розглянути завдання джерелознавчої евристики як пошуку історичних джерел.

У **другому питанні** необхідно охарактеризувати типи документальних видань: пофондові, тематичні, документи певного різновиду, однієї особи. Проаналізувати видання документів, розуміти їх поділ на типи і види.

В **третьому питанні** потрібно звернути увагу на поняття “бібліографія історична”, “бібліографічна евристика”. Розуміти специфіку пошуку видань історичних джерел за допомогою покажчиків, каталогів і картотек.

Четверте питання присвячене архівній евристиці. Студенти повинні знати її роль для історика. В даному питанні необхідно визначити умови пошуку архівних матеріалів. Науково-довідковий апарат архівів. Інформаційні можливості описів, каталогів. Національний архівний фонд України.

У **п'ятому питанні** необхідно підготувати навчально-методичний комплекс історичних джерел для використання в школі.

Джерела

Про Національний архівний фонд і архівні установи. Закон України. Прийнятий Верховною Радою України 4 березня 1993 року. *Голос України*. 1994. 29 січня. Розділ VI.

Література

1. Галенко О.І. Документальні публікації з історії Української РСР: Теорія та джерелознавчий аналіз. К.: Наук. думка, 1991.
2. Гарнай І.А., Єсенков Ф.П., Фоланій Г.П. Деякі питання комплектування архівів документальними матеріалами. *Історичні джерела та їх використання*. К., 1964. Вип.1. С. 21-36.
3. Горфейн Т.И., Шепелев Л.Е. Архивоведение. Л.: изд-во Ленинград. Ун-та, 1971. С. 33-53, 63-83.
4. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С. 11-18, 43-44.
5. Калакура Я. Джерелознавство в дослідницькій діяльності Українського історичного товариства. *Український історик*. Нью-Йорк, Торонто, Київ, Львів, Мюнхен. 1995. №1-4. С. 53-56.
7. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С. 16-17.
8. Мережа центральних державних архівів України. *Архіви України*. 1992. С.7.
10. Парфенов И.Д. Основы исторической библиографии: Учеб. пособие. М.: Высш. шк., 1990. С.5-8, 18-22, 82, 85-106.
11. Санцевич А.В. Методика исторического исследования. – К.: Наук. думка, 1984. – С.116-136, 2-е изд. – К., 1990.
12. Справочник научного работника: архивы, документы, исследователь. Львов: Высш. школа, 1979. С.51 – 61.
13. Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод: Опыт анализа понятий и терминологии. М.: Наука, 1983. С. 49-66.
15. Шепелев Л.Е. Архивные разыскания и исследования. М.: Высш. школа, 1971. С.120 – 130.

Тема 6. АНАЛІТИЧНА КРИТИКА ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ.

Практичне завдання: Підготовка навчально-методичного комплексу для використання в школі.

Основні поняття: джерелознавча критика, аналітична критика, синтетична критика, критика логічна, критика фактична, методи джерелознавства, атрибуція, палеографія, текстологія, герменевтика.

План

1. Поняття і структура джерелознавчої критики.
2. Методика датування історичних джерел.
3. Методика визначення місця створення джерела.
4. Атрибуція історичних джерел.
5. Встановлення обставин появи джерела та Методики встановлення достовірності історичного джерела.
6. Філологічна критика джерела і тлумачення його змісту.
7. Практичне завдання: Підготовка навчально-методичного комплексу для використання в школі.

Методичні рекомендації

При вивченні **першого питання** студенти зобов'язані розуміти поняття “джерелознавча критика”. Знати обов'язкові правила для забезпечення об'єктивного аналізу джерел. Розуміти значення для дослідника складових джерелознавчої критики – аналітичної критики, логічної критики, синтетичної критики, фактичної критики.

У **другому питанні** необхідно звернути увагу на методику визначення дати створення джерела як одного з аспектів аналітичної критики. Акцентувати увагу на аналіз зовнішніх ознак джерела, його змісту, зіставлення з документами, що мають точну дату тощо. Значення в методиці датування джерел історичної хронології.

В **третьому питанні** показати важливість встановлення місця виникнення джерела. Аналіз просторової інформації (історична географія). Топоніміка.

Прямі і непрямі просторові вказівки в джерелі. Встановлення місця створення джерела за даними метрології і хронології.

У **четвертому питанні** студенти повинні звернути увагу на встановлення авторства (атрибуцію) як необхідність для оцінення інформаційних можливостей джерела. Система О. Лаппо-Данилевського. Використання псевдонімів. Важливість для атрибуції текстологічного аналізу джерела.

Вивчаючи **п'яте питання**, важливо знати, що встановлення обставин появи джерела є складовою аналітичної критики. Внутрішні і зовнішні обставини виникнення джерела. Причини та цілі. Особисті, політичні, станові, культурні та інші обставини. В другій частині **питання** потрібно довести автентичність джерела на основі аналізу його змісту. Використання логічних суджень і доказів, порівнянь. Перевірка вірогідності. Можливість збігу фальшивої інформації в різних джерелах.

Шосте питання передбачає опрацювання галузі знань – герменевтики. Інтерпретація тексту. Граматичне і термінологічне вивчення тексту. Аналіз змісту джерела. Психологічне розуміння тексту. Мистецтво розпізнавати прихований зміст тексту.

У **сьомому питанні** необхідно підготувати навчально-методичний комплекс історичних джерел для використання в школі.

Література

1. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С. 15, 21-22, 52-54, 56-57, 59, 62-64, 70, 72-73.
2. Каменцева Е.И. Хронология. М.: Высш. школа, 1967. С.149-176.
3. Крип'якевич І.П. Нариси методики історичних досліджень. *Український історичний журнал*. 1967. № 4. С. 106-109, №7. С. 121-123, № 8. С. 113-111, № 9, С. 130-132, №10. С. 94-97.
4. Макачук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С. 11-16.

6. Мацок О.Я. Роль філігранології у встановленні часу написання недатованих документів. *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 2. К.: Наук. думка, 1966. С. 256-258.

7. Стрельский В.И. Основные принципы научной критики источников по истории СССР. К.: Університетиздат, 1961. 133 с.

ТЕМА 7. Організація науково-довідкового апарату до документів Національного архівного фонду України

Основні поняття: архів, архівна довідка, аркуш фонду, архівний довідник, архівний документ, архівний опис, каталог документів, покажчик, реєстр описів, справа.

План

1. Поняття про науково-довідковий апарат архівів.
2. Типово-видова структура довідкового апарату архівів.
3. Списки і покажчики фондів.
4. Описи і реєстр описів.
5. Каталоги і картотеки.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання** студенти повинні визначити, що науково-довідковий апарат архіву є ключем до інформації, кінцевою метою пошуку якої є необхідний користувачеві документ або комплекс документів за певною тематикою. Це різні види довідників, такі як: путівники, описи справ, каталоги, картотеки (тематичні й облікові), покажчики, огляди фондів, бази даних, номенклатури справ, справи фондів, наглядові справи, також видання архіву та інформація, розміщена на веб-сайтах.

Друге питання передбачає, що під типово-видовою структурою довідкового апарату розуміють організований комплекс архівних довідників, відповідно до виконуваних ними функцій (горизонтальний рівень), та ієрархії комплексів документів (вертикальний рівень). Тип архівного довідника визначається його цільовим призначенням. Існують такі типи архівних

довідників: Центральний фондний каталог, фондний каталог архіву, архівний опис, архівний каталог, путівник по фондах архіву (архівів), покажчик, огляд документів, анотований реєстр описів.

У **третьому питанні** студенти мають проаналізувати покажчики, зазначаючи, що вони поділяються на покажчики описів фондів та покажчики до справ (документів) – систематичні, предметні, хронологічні та ін.

У **четвертому питанні** треба вказати, що опис справ (архівний опис) є фондним довідником, який орієнтує дослідника щодо кількості та назв справ у межах окремого фонду. Саме по опису користувач виявляє необхідні справи за темою свого дослідження та оформлює Замовлення на видачу справ.

При підготовці **п'ятого питання** студенти зазначають, що до видів архівного каталогу належать систематичний, предметний (іменний, географічний, хронологічний), тематичний тощо. Крім каталогу, у Держархіві є значна кількість картотек (тематичних та облікових), які знаходяться у структурних підрозділах (відділах) Держархіву, оскільки вони розробляються і доповнюються постійно. Частина з них відкрита для дослідників, частина – для службового користування або за запитом користувача.

Література

1. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К., 1998.
2. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К., 2002.
3. Горфейн Г.М., Шепелев Л.Е. Архивоведение: Учебное пособие. Л., 1971.
4. Государственный архив Ивано-Франковской области. 2-е изд. К., 1983.
5. Государственные архивы Украинской ССР: Справочник. К., 1988.
6. Про Національний архівний фонд і архівні установи України. Закон України, прийнятий Верховною Радою України 24 грудня 1993 року. *Закони України*. Т.6.
7. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь. Львів: Вища школа, 1979.

8. Шепельов Л.Е. Архивные разыскания и исследователь. М.: Мысль, 1971.

Тема 8. Використання писемних джерел як засобу формування історичних компетентностей учнів

Основні поняття: історичне джерело, писемне джерело, історичний документ, компетенція, компетентність.

План

1. Використання історичних джерел у практиці навчання історії.
2. Методика роботи з історичними джерелами на уроках історії.
3. Методична розробка уроку з використанням різних видів історичних джерел.

Література

1. Баханов К.О. Дослідницька робота учнів на уроках історії. Х.: Вид. група “Основа”, 2004. 128 с.
2. Десятов Д.Л. Методика використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні історії. Х.: Вид. група “Основа”, 2011. 111 с.
3. Єрмоленко А.О. Як працювати з джерелами інформації на уроках історії. *Історія в школах України*. 2007. №7. С. 35–38.
4. Ковбасюк Т.Л. Традиції та новації у використанні писемних джерел на уроках історії України. *Історія в школах України*. 2008. №11–12. С. 46–48.
5. Кожемяка О.Н. Розвиток життєво творчих компетентностей учнів. *Історія в школах України*. 2007. №17. С. 19–23.
6. Комаров Ю. Використання історичних джерел у викладанні історії. *Історія України*. 2004. №36. С. 10–13.
7. Мисан В.О. Час повернутися до історичних джерел. *Історія в школах України*. 2009. №21. С. 14–18.
8. Мороз П. Проблемне навчання та дослідницькі методи на уроках історії. *Історія в школах України*. 2006. №10. С. 16–23.

Методичні рекомендації

У першому питанні студенти повинні охарактеризувати впровадження в практику навчання історії джерел різного типу і створення на їхній основі шкільних підручників, в яких прослідковується домінування в навчальному

змісті не авторський текст, а історичні джерела. Навести приклади такої навчальної літератури.

Друге питання передбачає характеристику студентами процесу впровадження у шкільну освіту сучасних методів опрацювання історичних джерел. Визначити процедуру учнівського дослідження історичних джерел, формування умінь та навичок. Охарактеризувати критерії відбору історичних джерел та способи їх використання.

У **третьому питанні** студенти мають підготувати план-конспект уроку з відображенням використання різних видів історичних джерел на занятті.

ТЕМА 9. Організація використання Національного архівного фонду.

Практичне завдання: Підготовка навчально-методичного комплексу для використання в школі.

Основні поняття: Національний архівний фонд, доступ до архівних документів, очевидні та приховані потреби, архівна довідка, архівна копія, архівний витяг.

План

1. Вимоги законодавства України щодо доступу до документів Національного архівного фонду.
2. Забезпечення суспільства ретроспективною документною інформацією.
3. Основні напрями використання документів НАФ.
4. Форми використання документів НАФ.
5. Практичне завдання: Підготовка навчально-методичного комплексу для використання в школі.

Література

1. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К., 1998.
2. Архівознавство. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. К., 2002.
3. Горфейн Г.М., Шепелев Л.Е. Архивоведение: Учебное пособие. Л., 1971.

4. Государственный архив Ивано-Франковской области. 2-е изд. К., 1983.
5. Государственные архивы Украинской ССР: Справочник. К., 1988.
6. Про Національний архівний фонд і архівні установи України. Закон України, прийнятий Верховною Радою України 24 грудня 1993 року. *Закони України*. Т.6.
7. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь. Львів: Вища школа, 1979.
8. Шепельов Л.Е. Архивные разыскания и исследователь. М.: Мысль, 1971.

Методичні рекомендації

При підготовці **першого питання треба** зазначити про те, що доступ до документів Національного архівного фонду регулюється законодавством України, зокрема законами України “Про культуру”, “Про інформацію”, “Про Національний архівний фонд та архівні установи”.

Суть **другого питання** полягає в тому, що задоволення потреб суспільства в архівній документній інформації – одна з визначальних функцій державних архівів. Тому інформаційна сфера діяльності архівів потребує особливої уваги, оскільки користувачі мають право вимагати від архівних установ надання достовірних інформаційних послуг. Все це вимагає дослідження та обґрунтування поняття інформаційної діяльності архівів, зокрема державних.

Третє питання визначає, що використання архівної інформації – застосування первинної і вторинної документної інформації для задоволення інформаційних потреб юридичних та фізичних осіб. У практиці науково-інформаційної діяльності державних архівів виділяють кілька напрямів використання архівної інформації: у сфері управління ретроспективна, у сфері економіки, у політичному житті, у науковій діяльності, у культурно-духовному житті, у соціально-правовому напрямі.

У **четвертому питанні** треба визначити, що найпоширенішими формами використання документної інформації архівів є ініціативне інформування, за допомогою якого формуються суспільно-державні потреби в архівній інформації, стимулюється постійне звернення до архівів. Особливість

ініціативного інформування полягає у випереджальному задоволенні попиту великих суспільних груп, владних структур, установ, організацій, окремих громадян. З цією метою в архіві готують спеціальні інформаційні документи: інформаційні листи, тематичні переліки, тематичні огляди, тематичні добірки документів, архівні довідки, архівні копії, архівні витяги.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

- * Джерелознавчі проблеми історії України.
- * Джерелознавство в системі історичної науки.
- * Основні компоненти історичного джерелознавства.
- * Спеціальні історичні дисципліни в структурі джерелознавства.
- * Джерельна база історичних досліджень.
- * Класифікація джерел з історії України.
- * Загальний огляд речових джерел із української історії.
- * Нумізматичні джерела.
- * Архітектурні пам'ятки.
- * Предмети озброєння.
- * Предмети одягу.
- * Графічні книжкові зображення.
- * Жанрові та історичні зображальні джерела.
- * Кінофотовідеодокументи (аудіовізуальні).
- * Картографічні джерела.
- * Загальний огляд усних джерел.
- * Загальна характеристика лінгвістичних джерел.
- * Загальний огляд писемних джерел.
- * Літописи як історичне джерело.
- * Актові та діловодні документи.
- * Статистичні джерела.
- * Матеріали соціологічних досліджень.
- * Періодична преса як історичне джерело.
- * Джерела особового походження.
- * Основні законодавчі документи з архівного будівництва.
- * Закон України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”.
- * Система архівних установ України. Мережа Центральних державних архівів України.
- * Управління і контроль у галузі архівної справи.

- * Право власності на документи Національного архівного фонду.
- * Поняття про науково-довідковий апарат архівів.
- * Типово-видова структура довідкового апарату архівів.
- * Списки і покажчики фондів.
- *Описи і реєстр описів.
- * Каталоги і картотеки.
- * Особливості матеріальної основи документів та способів фіксації інформації: документи на паперових носіях; документи на плівкових носіях; мікрофільми; кіно-фото-фоно-документи; машиночитані документи.
- * Старіння документів.
- * Технологія зберігання документів.
- * Основні засоби і прийоми реставрації архівних документів.
- * Правила роботи читальних залів архівів.
- * Права і обов'язки користувачів документами НАФ.
- * Архівна евристика.
- * Проблема ефективності використання Національного архівного фонду.
- * Інформатизація архівної справи: поняття, мета, завдання.
- * Основні шляхи інформатизації архівної справи: світовий досвід.
- * Основні поняття методології джерелознавства.
- * Архіви і архівна справа у державах стародавнього світу.
- * Архіви і архівна справа у Стародавній Греції.
- * Архіви Київської Русі та Галицько-Волинської держави.
- * Архіви та архівна справа козацько-гетьманської України (XVII– XVIII ст.).
- * Архіви та архівна справа в Україні кінця XVIII – XIX ст.
- * Архівне будівництво в Україні за часів радянської влади (1920–1980-х рр.)
- * Розвиток архівної справи в незалежній Україні.
- * Методика використання історичних документів у сучасних умовах розвитку історичних знань в закладах середньої освіти.
- * Навчальні функції історичних документів на уроках історії в закладах середньої освіти.

- * Історичне джерело в арсеналі дидактичних засобів на уроках історії.
- * Роль підручника у формуванні вмінь працювати з історичним джерелом.
- * Використання текстів історичних джерел на уроках історії в школі.
- * Історичні документи як основа побудови пізнавальних завдань.
- * Теоретичний аналіз діяльності архівних установ у розвитку пізнавальних інтересів учнів на уроках історії України.
- * Соціальні функції документів у розвитку пізнавальних інтересів учнів на уроках історії в школі.

ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТАМИ

Написання рефератів за темами (на вибір студента)

3. Джерелознавчі дослідження в Науковому товаристві імені Т.Шевченка.
4. Джерелознавчі дослідження українських істориків діаспори.
5. Хроніки та хронографи як історичне джерело.
6. Літописи як історичне джерело.
7. Україніка в архівах Австрії та Польщі.
8. Джерела з історії України в архівах Канади і Сполучених Штатів Америки.
9. Джерела з історії України в архівах Російської Федерації.
10. Основні комплекси речових джерел з історії України.
11. Історична інформація “Повісті минулих літ” та її значення для вивчення історії Київської Русі.
12. Джерела давньоруського права.
13. Літописи XVI –XVIII ст. як джерело до вивчення політичної історії України.
  14. Джерелознавство як науковий напрямок XVIII ст.
  13. Мемуари як джерело до історії революційних подій в Україні в 1917 – 1920 рр.
  14. Епістолярна спадщина діячів культури та суспільно-політичного руху як історичне джерело.
  15. Джерела до вивчення ЗУНР.
  16. Речові джерела з історії України.
  17. Зображальні джерела з історії України.
  18. Усні джерела з історії України.
  19. Лінгвістичні джерела з історії України.
  20. Писемні джерела з історії України.
  21. Архіви та архівна справа у державах стародавнього світу.
  22. Архіви та архівна справа у Стародавній Греції.
  23. Архіви Урарту.
  24. Архіви Ассирії.

25. Архіви та архівна справа періоду середньовіччя.
26. Основні законодавчі документи з архівного будівництва.
27. Система архівних установ України. Мережа Центральних державних архівів України.
28. Науково-дослідна робота архівних установ: система та історія створення.
29. Забезпечення суспільства ретроспективною документною інформацією.
30. Організація використання Національного архівного фонду.
31. Заснування історичного архіву у Львові.
32. Розвиток архівної справи на Закарпатті.
33. Архіви литовсько-польської доби.
34. Архіви України в контексті проектів архівних реформ у Росії в XIX – XX ст.
35. Архіви та архівна справа доби Української революції.
36. Архівна україніка.
37. Архівне описування.
38. Організація роботи архівних установ.
39. Архівна система та система архівних установ.
40. Зарубіжні архіви.

Методичні рекомендації щодо підготовки реферативної роботи об'ємом 12 сторінок включають в себе застосування відповідної методології.

Структура написання студентом реферату складається із наступних семи обов'язкових елементів:

- Вступна частина;
- Аналіз використаної літератури по темі (на 2-3 абзаци);
- Характеристика обраної теми та перспективність її дослідження;
- Визначити основні параметри викладу матеріалу;
- Навести історичний ілюстративний матеріал, що підтверджує вашу аргументаційну базу;
- Висновки;

- Список використаної літератури.

Критерії оцінювання реферату

Критерії	Бали
Глибоке розкриття проблеми, з відображенням авторської позиції	12-15 балів
Обґрунтоване розкриття проблеми	9-11 балів
Тема розкрита неповно	6-8 балів
Реферат суто компілятивного рівня	3-5 балів
Розкритий лише окремий аспект	1-2 бали
Реферат не зарахований	0 балів

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Сукупність усіх архівних документів, які зберігаються на території країни, а також документів, які визнані такими, що належать країні, але зберігаються за кордоном:

А) архівний фонд країни Б) архівна система; В) архівна установа; Г) архів

2. Спеціалізована установа, яка забезпечує потреби суспільства у ретроспективній документи інформації через архівні документа, організує їхнє зберігання та користування ними:

а) архів б) архівознавство в) фонд г) справа

3. Архівознавство належить до

а) спеціальних історичних наук б) допоміжних історичних дисциплін

в) прикладних дисциплін г) технічних дисциплін

4. Тенденції та закономірності становлення й розвитку архівної справи, наукові принципи роботи з документами, експертизу їхньої цінності, класифікації, відбору для зберігання, технології опрацювання і організації користування документами:

а) об'єкт архівознавства б) предмет архівознавства

в) методи архівознавства г) методологія архівознавства

5. Сукупність архівних документів, незалежно від їх виду, місця і часу створення та форми власності на них, що постійно зберігаються на території України або згідно з міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, підлягають поверненню в Україну:

А) архівна справа Б) Національний архівний фонд В) архівна система Г) архівна установа

6. Сукупність документів, сформованих внаслідок діяльності установ, підприємств, окремих осіб – це:

а) архів б) архівознавство в) фонд г) справа

9. Архіви міністерств, відомств і державних установ – це:

а) центральні архіви б) галузеві архіви в) відомчі архіви г) приватні архіви

7. Поняття “історичне джерелознавство”:

- а) сукупність систематизованих узагальнюючих знань про його предмет, об'єкт, завдання, методологічні принципи, структуру та місце в історичній науці;
- б) безпосередній пошук, виявлення і вивчення конкретних груп джерел з метою визначення їхньої інформативної цінності, а також практичне використання почерпнутих відомостей в конкретних історичних дослідженнях;
- в) спеціальна галузь наукових історичних знань, яка вивчає походження історичних джерел, теорію і методику їхнього використання в історичних дослідженнях, склад, структуру й функціонування джерельної бази історичної науки;
- г) пам'ятка, свідоцтво про минуле, історичні рештки, документ минулого і навіть усе, що містить інформацію про минуле.

8. Дати визначення поняття “джерельна інформація”:

- а) невід'ємна ознака джерела, яка фіксується на певному носії: камені, глині, кістці, папері, дискеті, кіноплівці, магнітній стрічці тощо або передається усно;
- б) сукупність джерел, на які спирається історичне пізнання;
- в) вивчення внутрішніх особливостей джерела;
- г) метод науковця у джерелознавчій критиці.

9. Два етапи існування історичного джерела:

- а) аналітичний і синтетичний; б) доджерельний і власне джерельний;
- в) об'єктивний і суб'єктивний; г) методичний і методологічний.

10. Відомості, які безпосередньо стосуються досліджуваної проблеми:

- а) пряма інформація; б) закрита інформація; в) латентна інформація; г) актуалізована інформація.

11. Джерельна інформація, що на сьогодні ще залишається поза межами історичних знань:

- а) пряма інформація; б) закрита інформація; в) латентна інформація; г) потенційна інформація.

12. Пошук джерел у архіві:

а) архівна евристика; б) бібліографічна евристика; в) методологія; г) аналітична критика.

13. Групи джерел, що мають споріднений спосіб передачі відомостей або близькі за змістом, формою, походженням – це:

А) типи історичних джерел Б) види історичних джерел В) типологія Г) методика джерелознавства

14. Носієм інформації джерел є пам'ятки мови (лінгвістичні джерела), усної творчості (думи, перекази, міфи, інші фольклорні жанри), писемні пам'ятки (літописи, документи, листи, щоденники тощо):

А) речових Б) поведінкових В) зображальних Г) словесних

15. Оригінальні документи, в яких відображена первісна інформація:

А) першоджерела Б) атрибуція В) текстологія Г) евристика

16. Атрибуція – це :

А) справжність Б) авторство В) встановлення місця створення джерела Г) прочитання тексту джерела

17. Історичне джерелознавство – це:

а) спеціальна історична дисципліна; б) допоміжна дисципліна;
в) прикладна дисципліна; г) системна дисципліна.

18. Форма і зміст джерела є ознакою:

а) відкритої інформації; б) закритої інформації; в) актуалізованої інформації; г) принципу історизму.

19. Закономірності формування джерельної бази історичної науки в цілому та окремих груп джерел і відображення в них процесу історичного розвитку, їх функціонування в історичному дослідженні, функціонування джерелознавства в системі історичної науки – це:

а) об'єкт історичного джерелознавства; б) предмет історичного джерелознавства;
в) мета історичного джерелознавства; г) завдання історичного джерелознавства.

20. Принцип зобов'язує історика сприймати джерело як об'єктивну реальність і відкриває можливість виявити за допомогою джерелознавчої критики об'єктивно-істинний зміст джерельних відомостей, отримати в кінцевому рахунку достовірні наукові факти:

- а) конкретно-історичного підходу; б) наукового дослідження джерел;
- в) всебічності і цілісності джерела; г) наукової об'єктивності.

21. Архіви тимчасового зберігання документів – це:

- а) проміжні архіви б) галузеві архіви в) відомчі архіви г) приватні архіви.

22. Архіви міністерств, відомств і державних установ – це:

- а) центральні архіви б) галузеві архіви в) відомчі архіви г) приватні архіви.

23. Документи, які розміщені в іноземних державах і не передані у власність України, створюють особливу частину НАФ, мають назву:

- А) архівна справа Б) Національний архівний фонд В) архівна україніка Г) архівна установа

24. Займаються місцевою регіональною документацією, в основному поточною:

- а) центральні архіви б) галузеві архіви в) місцеві архіви г) приватні архіви

25. Сукупність установ, що займаються архівною справою:

- А) архівний фонд країни Б) система архівних установ В) архівна установа Г) архів

26. Вид джерелознавчої критики, що передбачає перевірку повноти і достовірності джерела шляхом його зіставлення з іншими джерелами:

- а) аналітична критика; б) фактична критика; в) синтетична критика; г) логічна критика.

27. Встановлення авторства джерела – це:

- а) палеографія; б) текстологія; в) атрибуція; г) хронологія.

28. Історичне джерелознавство – це:

- а) спеціальна історична дисципліна; б) допоміжна дисципліна;
- в) прикладна дисципліна; г) системна дисципліна.

29. Аналіз наведених у тексті даних, порівняння їх між собою, зіставлення їх з уже відомими науці передбачає:

А) аналітична критика Б) фактична критика в) логічна критика г) синтетична критика

30. Термін “загальноджерелознавча методика” ввів:

А) С. Шмідт Б) М. Варшавчик В) В. Ключевський Г) М. Петров

31. Принцип передбачає, що дослідники розглядають методологію джерелознавства як синтез загальної наукової методології, методології історичної науки:

а) наукового дослідження джерел; б) всебічності джерела;
в) конкретно-історичного підходу об'єктивності; г) цілісності джерела.

32. Принцип зобов'язує історика сприймати джерело як об'єктивну реальність і відкриває можливість виявити за допомогою джерелознавчої критики об'єктивно-істинний зміст джерельних відомостей, отримати в кінцевому рахунку достовірні наукові факти:

а) конкретно-історичного підходу; б) наукового дослідження джерел;
в) всебічності і цілісності джерела; г) наукової об'єктивності.

33. Критика передбачає зіставлення інформації, вміщеної у джерелі з об'єктивною логікою історичного процесу (а не за даними іншого джерела):

а) фактична; б) аналітична; в) синтетична; г) логічна.

34. Метод передбачає конструювання окремих процесів на основі історичних залишків:

а) порівняльно-історичний; б) описовий; в) ретроспективний; г) діахронічний.

35. Пам'ятки архітектури, знаряддя праці різних епох, предмети і речі домашнього вжитку – це джерела:

а) зображальні; б) речові; в) вербальні; г) поведінкові.

36. Особливий тип джерел, який характеризується тим, що визначальною ознакою для них виступає слово в усній, письмовій чи іншій формі, яке фіксує мову людини:

а) словесні (вербальні); б) поведінкові; в) речові; г) зображальні.

37. Принцип, що дає можливість відповісти на класичну тріаду: коли і як виникло джерело; які етапи свого розвитку воно пройшло і яких змін зазнало; чим стало це джерело сьогодні:

а) цілісності джерела; б) історизму; в) всебічності джерела; г) наукового дослідження джерел.

38. Система методів, тобто прийомів, засобів та правил здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, встановленням достовірності та інформативної цінності джерела – це:

а) методи джерелознавства; б) методологія джерелознавства; в) методика джерелознавства;

г) теорія джерелознавства.

39. Система методів, тобто прийомів, засобів та правил здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, встановленням достовірності та інформативної цінності джерела – це:

а) методи джерелознавства; б) методологія джерелознавства; в) методика джерелознавства;

г) теорія джерелознавства.

40. Весь масив відомостей з тієї чи іншої історичної проблеми, якими оперує сучасна історична наука:

А) відкрита інформація; Б) закрита інформація; В) латентна інформація;

Г) актуалізована інформація

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Тема 1. Основні етапи розвитку джерелознавчих знань

Питання для самоконтролю

1. Які історичні умови сприяли зародженню джерелознавчих знань в Україні в XVII – XVIII ст.?
2. Які серійні видання здійснили історичні товариства в Україні у XIX ст.?
3. У чому полягає відмінність методологічних підходів і проблематики джерелознавчих досліджень радянських вчених УРСР та українських істориків з діаспори?
4. Проаналізуйте вплив західного та російського джерелознавства на проблематику досліджень українських вчених XVIII – XIX ст.
5. Визначіть основні центри розвитку джерелознавства в УРСР та суверенній Україні.

Тема 2. Основи теорії історичного джерелознавства

Питання для самоконтролю

1. Подайте визначення поняття "історичне джерело". Назвіть його основні складові.
2. Які існують основні етапи функціонування історичного джерела?
3. Поясніть взаємодію об'єктивно-суб'єктивних факторів у процесі створення та функціонування історичних джерел.
4. Складіть схему структури джерельної інформації, охарактеризуйте її основні складові.
5. Розкрийте суть і значення джерельної бази історичних досліджень.

Тема 3. Предмет, структура і завдання джерелознавства

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте поняття "структура джерелознавства", вкажіть на його значення.
2. Назвіть основні компоненти історичного джерелознавства.
3. Хто з істориків досліджував проблеми структуризації джерелознавства?

4. Вкажіть основні спеціальні дисципліни, котрі безпосередньо вивчають джерело. Як вони взаємодіють з джерелознавством?
5. Складіть структурну схему історичного джерелознавства з урахуванням проблематики вашої курсової роботи.

Тема 4. Основні поняття методології джерелознавства

Питання для самоконтролю

1. Що Ви розумієте під методологією джерелознавства ?
2. У чому полягає залежність методики джерелознавства від методології історичної науки?
3. Охарактеризуйте основні етапи розвитку методики джерелознавства у світі та в Україні.
4. Яке значення має методика бібліографічного пошуку опублікованих джерел?
5. Що таке архівна евристика?
6. Як використати науково-довідковий апарат архівів для пошуку джерел?

Тема 5. Основи методики історичного джерелознавства

Питання для самоконтролю

1. Що Ви розумієте під методикою джерелознавства ?
2. Перелічіть основні елементи джерелознавчого аналізу.
3. Що Вам відомо про методику встановлення справжності джерела?
4. Які групи методів застосовуються у джерелознавчій критиці?

Тема 6. Класифікація історичних джерел

Питання для самоконтролю

1. Що таке класифікація джерел?
2. Чим відрізняється класифікація від систематизації джерел?
3. Що означає "класифікаційна ознака" джерела? Вкажіть на споріднені ознаки речових і зображальних джерел. Чим відрізняються джерела цих типів?
4. Що розуміють під класифікаційною схемою?

5. Назвіть найбільш поширені класифікаційні схеми і вкажіть на їх прикладне значення.
6. Які чинники мають вирішальне значення для вибору оптимальної схеми класифікації джерел?
7. У чому полягають особливості класифікації джерел з історії України?
8. Зробіть класифікацію словесних джерел з теми Вашої курсової роботи, реферату.

Тема 7. Аналітична критика історичних джерел

Питання для самоконтролю

1. Що Вам відомо про методику встановлення справжності джерела?
2. Як проводиться атрибуція джерела (встановлення його авторства)?
3. Які прийоми можна використати для встановлення часу, місця, обставин та мотивів походження джерела?
4. Розкрийте зміст методики інтерпретації джерела.
5. Що таке синтетична критика джерел?
6. Назвіть найбільш характерні риси й особливості роботи з масовими джерелами.
7. Як Ви розумієте поняття "репрезентативність" стосовно масових джерел?
8. Складіть схему основних етапів джерелознавчого аналізу по темі Вашої курсової роботи.

Предмет та основні завдання архівознавства

Питання для самоконтролю

1. Визначте об'єкт та предмет архівознавства?
2. Назвіть завдання архівознавства як навчальної дисципліни.
3. Які методи застосовуються в архівознавстві?
4. Що означають принципи науковості, історизму, об'єктивності та всебічності в архівознавстві?
5. Які методи архівознавчого дослідження Ви знаєте?

6. На яких групах джерел ґрунтується архівознавство?

Архіви Київської Русі та Галицько-Волинської держави

Питання для самоконтролю

1. Де знаходилися центри зосередження писемних матеріалів в Київській Русі та Галицько-Волинській державі?
2. Якими були найдавніші писемні документи?
3. Коли почали утворюватися церковні архіви?
4. Які давньоруські матеріали зберігалися в архівах-бібліотеках?

Архіви та архівна справа козацько-гетьманської України (XVII– XVIII ст.)

Питання для самоконтролю

1. З чим пов'язують початок українського Державного архіву?
2. Хто запровадив термін «державний архів України»?
3. Які вам відомі архіви вказаного періоду?
4. Що містили монастирські архіви?

Архіви та архівна справа в Україні кінця XVIII – XIX ст.

Питання для самоконтролю

1. Як в досліджуваній період здійснювалося поточне діловодство?
2. Що вказує на те, що в кінці XVIII – XIX ст. було архівне законодавство?
3. Які документи зберігалися в місцевих судово-адміністративних установах?
4. Охарактеризувати заснування Центрального архіву давніх актів у Києві.

Архівне будівництво в Україні за часів радянської влади (1920–1980-х рр.)

Питання для самоконтролю

1. Відповідно до якого закону здійснювалося архівне будівництво в Україні в зазначений період?
2. Як формувалися системи партійних архівів?
3. Чи велася архівна справа в роки Другої світової війни?
4. Де знаходилися архіви України в 1945-1980 рр.?

Розвиток архівної справи в незалежній Україні

Питання для самоконтролю

1. Які проекти архівних реформ вам відомі?
2. Чим зумовлена централізація архівної справи в Україні сьогодні?
3. Назвіть визначальні риси архівного будівництва в незалежній Україні.

КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І ОЦІНЮВАННЯ

Принципи оцінювання роботи студентів на семінарських заняттях

Оцінювання знань студентів на семінарських заняттях проводиться за 5-ти бальною шкалою. На занятті пропонується якісне оцінювання знань студентів шляхом виставлення балів від «1» до «5». Позначення «0» виставляється студентові за відмову від відповіді на занятті через невідповідність, що впливатиме на його підсумкову рейтингову оцінку в кінці семестру. Кожен студент зобов'язаний взяти участь не менше як на одній третині семінарських занять, проведених у групі впродовж семестру.

Пропущене заняття або негативну оцінку студент зобов'язаний «відпрацювати» у формі, визначеній викладачем. При цьому може виставлятися оцінка, а попередня не впливатиме на середній бал студента.

Завдання контролю знань студентів під час проведення семінарських занять зводяться до того, щоб:

- виявити обсяг, глибину і якість сприйняття (засвоєння) матеріалу, що вивчається;

- визначити недоліки у знаннях і намітити шляхи їх усунення;

- виявити ступінь відповідальності студентів і ставлення їх до роботи;

- стимулювати інтерес студентів до предмета і їх активність у пізнанні.

Контроль знань студентів під час проведення семінарських занять може відбуватись в наступних **формах**:

- детальний усний аналіз поставлених питань;

- вибіркове усне опитування «з місця»;

- дискусійне обговорення питань;

- індивідуальне розв'язування практичних завдань, проблемних запитань чи завдань;

- фронтальне стандартизоване опитування за картками, тестами протягом 5-10 хв;

- письмова (до 30 хв.) самостійна робота по варіантах тощо.

Критерії поточної оцінки («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»)

Оцінка «п'ять» ставиться, якщо студент(ка) виявляє глибокі, повні, цілісні, міцні і творчо засвоєні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти; відповідь чітка і завершена, у письмовій роботі не повинно бути помилок. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями джерелознавства і архівознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, вміє ставити під сумнів сталі принципи та ідеї. Знає джерелознавчу та архівознавчу термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, відмінно орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); створює розумний баланс між соціальною, економічною, політичною і

культурною складовою історії, вміє систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичні джерела. Повною мірою володіє історичним критичним мисленням, аналізом (вміє класифікувати джерельну інформацію на компоненти, розуміючи їх взаємозв'язки та організаційну структуру, використовувати джерелознавчу критику). Здатен(на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання з джерелознавства і архівознавства для розв'язання власних та суспільних проблем; будує переконливу аргументацію, рецензує відповіді ровесників. Вміє організувати комплексний пошук, неупереджений аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності.

Може використати інноваційні технології. Має аналітичне та синтетичне мислення. Бере активну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію, базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності, бере на себе відповідальність; проводить рефлексію, самооцінку та коригування пізнавальної діяльності; вміє долати труднощі, вдосконалює з високим рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання джерельний матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні.

Оцінка «чотири» ставиться, якщо студент(ка) має глибокі і повні знання програмного матеріалу, усвідомлені уміння і навички, здатен (на) щодо їх застосування на практиці; відповідь чітка і практично завершена, у письмовій роботі є незначні помилки. Ознайомлений(а) з найновішими досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та, головне вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Знає джерелознавчу і архівознавчу термінологію і наукову періодизацію, володіє понятійним апаратом, добре орієнтується в історичній хронології, володіє просторовою компетенцією (інтелектуальні операції, що дають змогу бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища); вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати джерельний історичний матеріал. Достатньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен (на) самостійно на основі сформованих ціннісних орієнтирів оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості, пропонувати певні способи розв'язання суспільних проблем, що дозволить в умовах неповної (недостатньої) інформації інтегрувати знання

для розв'язання власних проблем; будує аргументацію на основі 2-3 доказів, може рецензувати відповіді ровесників. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичних джерел (як українською, так й іноземними мовами); може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Може порівнювати й оцінювати діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей; визначати роль людського фактора у створенні джерел, однак не може розкрити внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Має певний рівень аналітичного та синтетичного мислення. Бере участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях, формує аргументацію (в аргументації зустрічаються окремі неточності), базовану на здобутих знаннях, демократичних переконаннях і гуманістичних цінностях; застосовує оптимальну стратегію діяльності; проводить самооцінку пізнавальної діяльності, вдосконалює з достатнім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції тощо. Використовує під час навчання джерельний матеріал, здатен(на) його пропагувати через просвітницьку діяльність. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні.

Оцінка «три» ставиться, якщо у студента(ки) є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу (більше 50%), елементарні уміння і навички; не здатен(на) повною мірою використати знання, уміння і навички на практиці; відповідь не чітка і спрощена, у письмовій роботі є суттєві помилки. Ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, архівознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання, а просто перераховує. Посередньо знає термінологію і володіє понятійним апаратом, задовільно орієнтується в історичній хронології, не достатньо володіє просторовою компетенцією; не вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати джерельний історичний матеріал. Посередньо володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Здатен(на) посередньо оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні, до кінця не здатен(на) інтегрувати знання для розв'язання власних та суспільних проблем. Не може переконливо аргументувати, рецензії відповідей ровесників поверхові. Вміє організовувати пошук історичних джерел, але не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає систему архівних установ, але не може визначити їхні функції; визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. Бере пасивну участь у групових формах роботи в межах етики професійних взаємин, зокрема дискусіях, прес-конференціях; не застосовує оптимальну стратегію діяльності, не бере на себе відповідальність; не проводить рефлексію,

самооцінку та коригування пізнавальної діяльності. Керується моральними та етичними нормами, з повагою і розумінням ставитися до інших світоглядних позицій, враховує гендерний підхід, поважає різноманітність та мультикультурність в Україні. Вдосконалює з посереднім рівнем автономності здобуті під час навчання компетенції.

Оцінка «два» ставиться, якщо у студента (ки) елементарні знання фактичного матеріалу (до 25%), відсутні уміння і навички, тому не здатен (на) їх використати на практиці; відповідь не змістовна і не доречна, у письмовій роботі є суттєві помилки (більше 75%). Не ознайомлений(а) з досягненнями вітчизняної історіографії, джерелознавства, науковими концепціями, та не вміє їх використовувати під час відповіді на запитання. Практично не знає джерелознавчу і архівознавчу термінологію (до 25%), незадовільно орієнтується в історичній хронології (до 25%), не володіє просторовою компетенцією; не вміє класифікувати, систематизувати, співставляти, аналізувати, доводити, порівнювати історичний матеріал. Не володіє історичним критичним мисленням, аналізом і синтезом. Не здатен(на) оцінювати суспільні явища, процеси і тенденції в Україні. Відсутня об'єктивна і неупереджена аргументація, самооцінка і оцінка інших. Не вміє організовувати пошук історичних джерел, не може їх критично проаналізувати. Не використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Знає історичну персоналістику на рівні переліку історичних постатей.

Не використовує інноваційні технології і не має синтетичного мислення. У групових формах роботи тільки присутній(я) без особистої відповідальності, стратегії; не дотримується норм професійної етики, не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей, не вдосконалює здобуті під час навчання компетенції.

Вимоги до індивідуальної роботи

Індивідуальне завдання з курсу «Джерелознавство і архівознавство» стосується джерелознавчих проблем історії України. Напередодні підготовки індивідуальної роботи студент (-ка) здійснює пошук джерел з наперед обраних тем з історії України.

Структура індивідуальної роботи складається із наступних обов'язкових елементів:

- Вступна частина;
- Аналіз використаної літератури по темі (на 2-3 абзаци);
- Характеристика обраної теми;
- Виклад джерельного матеріалу з відповідними покликаннями;
- Навести історичний ілюстративний матеріал;
- Висновки;
- Список використаної літератури.

Обсяг індивідуальної роботи – 12–15 сторінок.

Критерії оцінювання індивідуального завдання

Критерії	Бали
<p>Глибоке розкриття проблеми, аналіз джерел з відображенням авторської позиції. При захисті використовує значний обсяг джерел і літератури, висновки самостійні, тези здійснені на високому рівні, студент створив значну кількість роздаткового матеріалу. Демонструє на високому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, бачить шляхи подолання труднощів, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p>	17-20 балів
<p>Обгрунтоване розкриття проблеми. Вміє організовувати пошук, аналіз та інтерпретацію історичної інформації; може використовувати сучасні інформаційно-технологічні ресурси у навчальній діяльності. Демонструє на достатньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p>	13-16 балів
<p>Тема розкрита неповно. Демонструє на посередньому рівні здатність використати знання, уміння і навички, необхідні для роботи в навчальних закладах середньої освіти. Може критично ставитися до результатів своєї праці, виявляє певне усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p>	9-12 балів
<p>Робота суто компілятивного рівня. Студент може репродуктивно відтворити змісту історичних джерел, однак у його відповіді є помилки. Вміє організовувати пошук історичної інформації, але не може її критично проаналізувати. Не достатньо використовує сучасні інформаційно-технологічні ресурси під час підготовки завдання. Визначає роль людського фактора в історії, однак без необхідної аргументації.</p>	5-8 балів

<p>Проаналізовано лише окремий аспект. Захист завдання спрощений, із значними помилками. Не здійснено пошук джерельної інформації. Відсутня будь-яка аргументація. Відсутні самостійні висновки і синтетичні зв'язки. Не здатен використати наявний матеріал для роботи в школі. ІКТ використано недоречно. Не виявляє усвідомлення необхідності удосконалення професійних якостей.</p>	<p>1-4 бали</p>
<p>Завдання не зараховано</p>	<p>0 балів</p>

ГЛОСАРІЙ

Автентичний текст (від грец. – справжній) – справжній текст оригіналу документа; дійсний, правильний, той, що ґрунтується на першоджерелі.

Автограф (від грец. – пишу, креслю, зображую) – власноручний авторський рукописний текст.

Автоматизована інформаційно-пошукова система – система пошуку інформації, в якій пошук, оброблення та актуалізація даних відбувається за допомогою комп'ютера.

Автохтонний (грец. – місцевий, корінний) – місцевого походження; той, що виник, зародився на місці сучасного проживання, існування.

Агіографічні твори (від грец. – святий та пишу) – житія святих, релігійно-повчальні твори, в яких описуються життя та подвиги християнських святих.

Акт (лат. дія та документ) – офіційний документ, запис, протокол.

Актові джерела – вид документальних джерел, в яких у певній юридичній формі фіксуються певні норми права, економічні чи політичні угоди та договори між приватними особами, особами і державою, державами, державою і церквою, церквами.

Актуалізована інформація джерел (від лат. *actualis* – справжній, теперішній, сучасний) – різновид джерельної інформації, яку безпосередньо вилучає, аналізує та використовує історик у науковому дослідженні. В широкому розумінні – весь масив відомостей з тієї чи іншої історичної проблеми, якими оперує сучасна історична наука.

Аналітична критика (розклад, розчленування) – етап і вид джерелознавчої критики, завданням якої є встановлення об'єктивності та наукової цінності джерела, здобування з нього достовірної інформації.

Аннали (лат. *annates* – літописи від *annus* – рік) – одна з форм історичних творів періоду античності та середньовіччя, в яких події описуються за роками.

Анонімні джерела (грец. *anonymos*, – безіменний) – джерела, що набули поширення без імені автора.

Анотація (лат. *annotatio* – зауваження, помітка від *annoto* – позначаю) – коротка, стисла характеристика змісту книги, статті, рукопису, документа.

Апокрифи (від грец. – таємничий, захований) – релігійні твори, що не визнавалися церквою канонічними й заборонялися.

Апсида (абсида) (від грец.– дуга, склепіння) – виступ східної частини хрестово-купольного храму у вівтарі, напівкруглий або гранчастий у плані

Археографія (від грец. – стародавній і урафсо – пишу) – спеціальна галузь історичної науки, що вивчає історію публікації історичних джерел, розробляє теорію і методику їх видання.

Архіви (лат. *archivum* від давньогрец. *архсіов* – приміщення, в якому засідає уряд, державні служби) – 1) Установи або відділи в установах, організаціях, на підприємствах, що зберігають документальні матеріали. 2) Комплекс документів, об'єднаних спільністю походження.

Архівознавство – спеціальна галузь історичної науки, система інтегрованих знань про історію, теорію і практику архівної справи.

Атрибуція джерела (лат. *attributio* – приписування) – визначення достовірності джерела, встановлення його авторства, часу та місця створення.

Боністика (франц. *bonistique* від *bon* –талон, чек) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає паперові грошові знаки як історичне джерело.

Булла (лат. *bullā* – кулька) – у добу середньовіччя кругла металева печатка, що підвішувалася до документа великого формату; власне документ, скріплений печаткою.

Вербальні джерела (лат. *verbalis* від *verbum* – слово) – тип джерел, в яких інформація зафіксована у словесній формі.

Вірогідність джерела – ступінь відповідності свідчень джерела тим реальним подіям, що в ньому описані.

Вітраж (франц. *vitre* – віконне скло) – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла.

Генеалогія (від грец. – родовід) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження родів, окремих осіб, їхні родинні та інші зв'язки.

Генезис (грец. – породжую, створюю) – походження, виникнення, процес утворення, розвитку.

Генетичний метод – спосіб дослідження явищ, що ґрунтується на аналізі їхнього генезису й розвитку.

Геральдика (від лат. *heraldus* – оповісник) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає герби як історичне джерело.

Герб (польс. *herb* від нім. *erbe* – спадщина) – символічний розпізнавально-правовий знак, що містить у собі особливі фігури або символічні зображення, створені на підставі точно визначених правил, і є постійним розпізнавальним знаком окремих осіб, родів, товариств, міст, держав.

Герменевтика (від грец. – пояснюю) – тлумачення тексту джерела, необхідне для розуміння і осмислення його змісту.

Гносеологія (від грец. – пізнання та слово, вчення) – вчення про сутність і закономірності пізнання, теорія пізнання.

Гравюра (франц. *gravure* від *graver* – вирізати, висікати) – вид графіки, спосіб розмножування малюнка за допомогою друкарської форми з дерева, металу, каменю тощо.

Грамота (від грец. – лист, послання) – форма актових, справочинних, особових документів, найбільш поширена в середні віки.

Графіка (від грец. – живопис) – вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері олівцем, пензлем, вуглем або відтиснутий на папері з спеціально підготовленої форми, дошки (гравюра, офорт) чи каменю (літографія).

Графіті (італ. *graffiti* – видряпані) – написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами або фарбою на стінах і архітектурних деталях давніх споруд, а також на посудинах та інших твердих матеріалах.

Датування джерела – визначення часу створення джерела, якщо він невідомий.

Джерела особового походження – пам'ятки, авторами яких виступають окремі особи і які їм належать або належали.

Джерело історичне – носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і суспільних відносин і відбиває той чи інший бік людської діяльності.

Джерелознавство історичне – спеціальна галузь наукових історичних знань, що розробляє теорію й методикау вивчення та використання в історичних дослідженнях джерел, вивчає їх походження, склад, структуру, а також функціонування джерельної бази історичної науки.

Джерельна база історичної науки – сукупність джерел, на які спирається історичне пізнання.

Джерельна інформація – сукупність наявних у джерелі типів інформації та стійких зв'язків між ними, які забезпечують його цілісність та здатність бути основою для отримання наукового фактичного знання.

Дипломатика – спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження, форму і зміст актових джерел (офіційних та приватних), методику їх опрацювання.

Документальні джерела (лат. *documentum* – взірець, посвідчення, доказ) – рід писемних джерел, що утворився у процесі діяльності різноманітних державних, громадських, приватних установ, підприємств, організацій.

Достовірність джерела – якісна характеристика джерела, що засвідчує його вірогідність та відповідність змісту реальних явищ і подій.

Евристика джерелознавча – спеціальна історична дисципліна, що розробляє теорію і методику пошуку джерельної інформації.

Електронний документ – документ, зафіксований засобами електронної техніки, ознайомлення зі змістом якого можливе за допомогою комп'ютера.

Емблема – предмет, зображення, що умовно або символічно виражає певну ідею, поняття.

Епіграфіка – спеціальна історична дисципліна, що вивчає давні й середньовічні написи на твердих матеріалах (мармурі, металі, кераміці, дереві та ін.).

Епістолярні джерела – один із видів джерел особового походження, приватне листування.

Епітафія – надгробний напис.

Естамп – твір друкарської графіки, відбиток на папері, шовку та інших матеріалах (гравюра, офорт, літографія).

Зброезнавство – спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію розвитку зброї, військової техніки, їхнього виробництва та застосування, а також історію збройного мистецтва. Зразки зброї та військової техніки розглядаються як історичні джерела для вивчення рівня розвитку суспільства, його матеріальної культури.

Зображальні джерела – тип історичних джерел, в яких інформація зафіксована у вигляді зображення.

Іконографія – спеціальна історична дисципліна, що розробляє прийоми та методи визначення достовірності зображень історичних подій та осіб, їхньої атрибуції, датування з метою використання отриманих даних в історичних працях.

Іконопис – вид культового станкового живопису (ікони). У християнстві ікона – зображення святих (живописне, мозаїчне, рельєфне), об'єкт релігійного культу.

Інвентарні описи – господарські описи міст, замків, королівських чи поміщицьких маєтностей, що проводилися упродовж XV – першої половини XIX ст. на території Польщі, Правобережної України, Білорусі та Литви.

Інкунабули – книги, видані з початку книгодрукування в Європі (з 40-х років XV ст.) до 1500 р.

Інтерполяція – 1) У джерелознавстві – фальсифікована вставка в оригінальний текст. 2) Неавторські вставки слів, речень або чисел у тексті під час переписування, опрацювання рукописів, копіювання географічних карт тощо.

Інтерпретація (лат. *interpretatio* від *interpretor* –роз'яснюю, перекладаю) – пояснення, тлумачення, розкриття змісту джерела.

Історичні залишки (рештки) – пам'ятки матеріальної і духовної культури (законодавчі акти, грамоти, універсали, службове листування та ін.), що виникли у процесі розвитку самих подій.

Історичні традиції (перекази) – пам'ятки минулого (спогади, щоденники, дорожні нотатки, інформаційні жанри періодики), що склалися на основі вражень їх авторів від подій і прямого впливу на ці події, як правило, не мали.

Історіографічні джерела – група джерел, що відбивають історіографічні факти, тобто факти з історії історичної науки, і дають

можливість вивчити суспільні умови розвитку історичної науки, процес збагачення історичних знань, місце історичної науки в суспільному житті, зокрема у формуванні історичної свідомості людей.

Історіографія – спеціальна галузь наукових знань, що вивчає історію історичної науки.

Картографічні джерела – вид зображальних джерел, що являють собою умовні зображення на папері чи іншому матеріалі різноманітних природних, географічних, політичних та соціально-економічних явищ.

Кінофотовідеодокументальні (аудіовізуальні) джерела – різновид зображальних джерел, представлених фотографіями, кінофільмами, відеозаписами.

Класифікаційна схема (модель) – сукупність тих чи інших параметрів групування джерел за обраними домінуючими ознаками з метою їх дослідження і здобуття найповнішої і найдостовірнішої інформації.

Класифікація джерел (від лат. *classis* – розряд та *ficatio* від *facio* – роблю) – поділ всієї маси джерел на групи за певною суттєвою спільною ознакою, характерною для кожної групи.

Кластерний аналіз – поділ джерел на різні класи (групи, кластери, таксони), кількісний і якісний склад яких встановлюються дослідником під час аналізу джерел.

Клейноди – відзнаки та атрибути влади української козацької старшини XVI-XVIII ст.

Кліше (франц. *cliche* – відбиток) – форма високого друку, що застосовується для поліграфічного відтворення ілюстрацій.

Кодикологія (від лат. *codex* – книга) – наукова дисципліна, що вивчає рукописні книги.

Компіляція (лат. *compilatio* – крадіжка, грабіж від *compilo* – грабую) – 1) Метод створення літописних пам'яток, що склалися з уривків різних літописів (літописна компіляція). 2) Неоригінальна,

несамостійна наукова чи літературна праця, побудована на використанні чужих творів.

Компути (від лат. *computo* – обчислюю) – переписи дворів козаків з відомостями про їхнє майнове становище, проходження військової служби.

Конвенціональні джерела (від лат. *conventio* – угода) – джерела умовних позначень (ноти, знаки математичної, хімічної, фізичної символіки та ін.).

Контамінація (від лат. *contaminatio* – змішування) – поєднання текстів різних редакцій одного й того самого твору.

Криптонім – літера або літери, які замість підписів ставлять іноді автори під своїми творами.

Критерій – мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації.

Латентна джерельна інформація – прихована (закрита) джерельна інформація.

Лінгвістичні джерела (від лат. *lingua* – мова) – один із видів вербальних джерел, пам'ятки мови.

Літописи – вид наративних джерел, характерною особливістю яких є описання подій у хронологічній послідовності.

Логічна критика – вид джерелознавчої критики, що полягає у перевірці достовірності джерела шляхом зіставлення вміщеної у ньому інформації з об'єктивною логікою розвитку історичних подій.

Люстрації – періодичні описи державних маєтків, міст, замків, які проводились у Речі Посполитій упродовж XVI–XVII ст. з метою оцінки господарсько-фінансового стану королівських маєтностей для встановлення державного податку – кварти.

Манускрипт (лат. *manuscriptum* від *manus* – рука і *scribo* – пишу) – давні й середньовічні рукописи на папірусі, пергаменті, пізніше – папері.

Маргіналії (від лат. *margo (marginis)* – край, межа) – примітки на полях книги.

Масові джерела – комплекси джерел, що характеризуються певною повторюваністю, типовістю і однорідністю вміщеної в них інформації.

Машиночитаний документ (від лат. *machina* – пристрій, знаряддя, споруда) – закодований документ (магнітний диск, магнітна стрічка, перфокарта, перфострічка), зміст якого може бути розшифрований за допомогою машини.

Методика джерелознавства – система знань про методи, засоби, правила здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, визначенням достовірності та інформаційної цінності, а також наступним використанням з метою отримання науково перевіреної, об'єктивної інформації.

Методологія джерелознавства – система теоретичних знань і наукових принципів, на основі яких формуються метод і методика джерелознавчого дослідження.

Метрологія – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає розвиток систем мір, що існували в минулому, встановлення реального обсягу мір, розгляд їх кількісного співвідношення, відповідності сучасним метричних вимірам.

Мемуари (спогади) (франц. *memoires* від лат. *memoria* – пам'ять) – вид оповідних джерел особового походження, що створюються на основі зафіксованих у пам'яті авторів вражень про події, учасниками чи свідками яких вони були.

Мініатюра (франц. *miniature* від лат. *minium* – кіновар або сурик) – твір образотворчого мистецтва невеликого розміру на дереві, металі, порцеляні, папері, що потребує витонченої техніки виконання. Мініатюрою називають також живописні зображення, що прикрашали

та ілюстрували середньовічні рукописні книжки у вигляді заставок або на всю сторінку.

Мозаїка (франц. *mosaique* від лат. *musivum*, буквально – присвячене музам) – сюжетні або орнаментальні композиції, виконані з природних каменів, смальти, керамічних плиток.

Монументальне мистецтво (лат. *monumentalis* від *monco* – нагадую) – вид образотворчого мистецтва, розрахований на масове сприйняття в ансамблі з архітектурою чи природним оточенням. Монументальне мистецтво поєднує архітектурні та скульптурні монументи й пам'ятники на площах і вулицях, настінні розписи (монументальний живопис) тощо.

Нумізматика (лат. *numisma* – монета від грец. *νομιονοτ*) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає монети, монетне виробництво, історію грошового обігу та техніку монетної справи, методи їх використання як джерела.

Об'єкт (від лат. *objectus* – предмет) – 1) Зовнішній світ, що існує поза нами, незалежно від нашої свідомості і є предметом пізнання, практичної дії суб'єкта. 2) Одне з основних понять теорії науки, у тому числі джерелознавства.

Ономастика (від грец. *ονομοσ* – ім'я, назва) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає власні імена, їх походження, структуру і тлумачення у взаємозв'язку з історичним процесом.

Офорт (від франц. *eau-forte* – азотна кислота) – спосіб гравіювання на металевій пластині за допомогою методу протравлювання азотною кислотою; гравюра, виготовлена в техніці офорта.

Оповідні джерела – рід усних та писемних джерел, характерною особливістю яких є фіксація інформації у вигляді розповіді у довільній формі про події та явища суспільно-політичного, соціально-економічного й культурного життя.

Оригінал документа (від лат. *originalis* – первісний, природжений) – 1) Первинний, вихідний документ. 2) Справжній документ, рукопис на відміну від копії або підробки, фальсифіката.

Орнамент (від лат. *ornamentum* – оздоба, прикраса) – візерунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів або стилізованих рослинних чи тваринних мотивів.

Палеографія – спеціальна історична дисципліна, що вивчає стародавню писемність, її еволюцію, характерні особливості, зовнішні ознаки рукописних пам'яток.

Пергамент (від назви стародавнього міста Пергама в Малій Азії) – документ, написаний на спеціально обробленій шкірі молодих тварин.

Періодична преса – вид комплексних джерел, представлений газетами, журналами та іншими періодичними виданнями.

Петрогліфн – стародавні зображення на скелях, каменях, стінах печер; джерела для вивчення господарства, побуту, культури стародавніх народів.

Печатки – штампи, що вирізані на твердому матеріалі (камені, металі та ін.), матриці, а також їх відбитки (на золоті, сріблі, свинці, воску, сургучі, папері). Основною функцією печаток є засвідчення достовірності документів. Як історичні джерела вивчаються сфрагістикою.

Писемні джерела – тип історичних джерел, визначальною ознакою яких є письмова фіксація інформації.

Поведінкові джерела – тип джерел, в яких історична інформація зберігається у формі традиційних норм поведінки людей певної етнічної спільноти за тих чи інших життєвих ситуацій.

Повнота джерела – здатність джерела відбивати основний зміст, суттєві риси й особливості відображуваних подій, явищ.

Позаджерельна інформація – сукупність знань і настанов, які використовуються істориком, впливають на його дослідження і не здобуваються ним безпосередньо з історичних джерел.

Потенційна інформація джерел (від лат. *potentia* – сила) – різновид джерельної інформації, що залишилася не використаною у наукових дослідженнях.

Предмет – 1) Речове джерело. 2) Одне з основних понять теорії науки, зокрема джерелознавчого дослідження.

Ревізії (від лат. *revisio* – перегляд) – переписи населення податкових станів; офіційні документи описово-статистичного характеру.

Регламент (фр. *reglementt* від лат. *regula* – правило) – система правил, що регулюють порядок організації і діяльності певних установ.

Реєстр (польс. *rejestr* від лат. *regesta* – списки, перелік) – список, опис, перелік, а також книга для запису справ, документів, майна, земельних володінь, осіб тощо.

Рельєф (франц. *relief* від лат. *relevo* – піднімаю) – скульптурне зображення на площині (наприклад, барельєф, горельєф). Може бути самостійним твором скульптури або частиною архітектурної композиції.

Репрезентативність (від лат. *representatio* – наочне зображення) – один із показників повноти джерельної інформації для вивчення певної проблеми.

Рескрипт (лат. *rescriptum* від *rescribo* – відповідаю у письмовій формі) – акт монарха на ім'я певної службової особи з покладанням на неї тих чи інших доручень, висловлюванням подяки, оголошенням про нагороду.

Ретроспекція (від лат. *retro* – назад і *specto* – дивлюсь) – 1) Погляд у минуле, аналіз минулих подій, вражень тощо. 2) Спосіб розгляду суспільних ідей, подій сучасності під кутом зору минулого, звернення до минулого для виявлення у ньому первісних тенденцій, властивих

сучасності. Ретроспективний – звернений у минуле, присвячений розгляду минулого.

Речові джерела – тип історичних джерел, інформація в яких фіксується у предметній формі.

Синопис – загальний огляд, зведення різноманітних поглядів з певного питання; термін уживають переважно щодо історичних та релігійних творів. «Синопис» («Київський синопис») – перший нарис історії України від найдавніших часів до останньої чверті XVII ст., уперше виданий 1674 р. Києво-Печерською друкарнею.

Синтетична критика – етап і вид джерелознавчої критики, зміст якої пов'язаний з формуванням комплексу джерел і здобуванням із нього сукупності наукових фактів як основи для достовірних дослідницьких висновків.

Справочинні (діловодні) джерела – вид документальних джерел, що створюються у процесі функціонування державних, суспільних, приватних установ та організацій і мають офіційний, діловий характер.

Статистичні джерела (англ. *statistics* від лат. *status* – стан, становище) – вид історичних джерел, що містять інформацію, яка характеризує кількісні закономірності суспільного життя у нерозривному зв'язку з їхнім якісним змістом. Охоплюють різноманітні за змістом та формою носії інформації, що виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів, запровадження стандартизованого обліку та звітності.

Суб'єкт (від лат. *subjectum* – підкладене) – людина, що пізнає зовнішній світ (об'єкт) і впливає на нього у своїй практичній діяльності.

Сфрагістика (сігіллографія) – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає печатки як історичне джерело.

Текстологія (від лат. *textum* – зв'язок, сполучення) – історико-філологічна дисципліна, що вивчає тексти писемних джерел переважно періоду середньовіччя.

Теорія джерелознавства – розділ джерелознавства, який включає систему наукових знань про об'єктивно-суб'єктивний характер історичного джерела, пізнання його соціальної та гносеологічної природи.

Типи історичних джерел – групи джерел, що мають споріднений спосіб передачі відомостей або близькі за змістом, формою, походженням.

Типологія – класифікація предметів або явищ за спільними ознаками.

Усні джерела – тип історичних джерел, в яких інформація зберігається у вигляді усної традиції і передається з покоління в покоління із уст в уста.

Фактична критика (від лат. *factum* – зроблене) – вид джерелознавчої критики, що передбачає перевірку повноти і достовірності джерела шляхом його зіставлення з іншими джерелами.

Фалеристика (від лат. *falerae* – металева прикраса, бляха) – спеціальна історична дисципліна, що вивчає історію орденів, відзнак, медалей, хрестів, виникнення та розвиток нагородної системи, а також відповідні документи та статистику.

Фальсифікація (лат. *falsificatio* – підробка) – умисне викривлення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, подій, фактів, джерел.

Феномен (грец. *φαινόμενον* – те, що з'являється) – виняткове, незвичайне, рідкісне явище.

Філігрань (італ. *filigrana* від лат. *filum* – нитка і *granum* – зерно) – водяні знаки на папері.

Фонічні джерела (від грец. (*φωνή*) – вимовляю, звучу) – окрема група звукових історичних джерел, носіями яких виступають фонограми, різного роду технічні звукозаписи текстів, музичних творів, інших звукових проявів, що створюються у процесі життєдіяльності людства.

Фреска (від італ. *fresco* – свіжий) – техніка живопису водяними фарбами по свіжій штукатурці; твір, виконаний такою технікою.

Хартія – 1) Старовинний рукопис, а також матеріал (зокрема, папірус або пергамент), на якому його написано; 2) Документ, що засвідчував певні права або привілеї доби середньовіччя.

Хроніки – історичні твори періоду середньовіччя, поширені у Візантії та Європі, що мали значний вплив на давньоруське літописання.

Хронографи – середньовічні твори з всесвітньої історії, що містили відомості історичного, літературного та географічного характеру.

Хронологія історична – спеціальна історична дисципліна, що вивчає системи літочислення у різних народів та способи переведення дат на сучасне числення часу.

РЕКОМЕНДОВАНИЙ СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В.Б. Курс лекцій з джерелознавства. 1880-1881. К., 1995.
2. Архівознавство. Підручник. (Керівн. автор. кол. Я.С. Калакура). К., 1998.
3. Власов В. Історичне джерело в арсеналі дидактичних засобів: чи здатна методика подолати втому від історії. *Історія в школах України*. 2009. №4. С.3–8.
4. Власов В. Роль підручника у формуванні вмінь працювати з історичним джерелом. *Історія в школах України*. 2009. №6. С.3–9.
5. Галенко О.І. Документальні публікації з історії Української РСР: Теорія та джерелознавчий аналіз. К.: Наукова думка, 1991.
6. Гарнай І.А., Єсенков Ф.П., Фоланій Г.П. Деякі питання комплектування архівів документальними матеріалами. *Історичні джерела та їх використання*. К., 1964. Вип.1. С. 21-36.
7. Государственные архивы Украинской ССР: Справочник. К.: Наукова думка, 1983.
8. Довгопол В.М., Литвиненко М.А., Лях Р.Д. Джерелознавство історії Української РСР. Навч. посібник. К.: Вища школа, 1986. – С.7.
9. Джеджула Т.А. Зарождение исторической мысли на Украине в XVII веке. *Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения и специальных исторических дисциплин*. Тезисы докладов и сообщений V-й Всесоюзной конференции 30 мая – 1 июня 1990 г. К., 1990. С.43-45.
10. Джерелознавство історії України: Довідник. К., 1998. С.5-8, 154 -212.
11. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. К., 1996.
12. Задорожна Л.В. Історичні документи як основа побудови пізнавальних завдань. *Історія в школах України*. 2002. № 2. С. 35 – 39.
13. Ісаевич Я.Д. Українська археографія в XVII – VIII ст. *Історичні джерела та їх використання*. Вип.І. К.: Наук. думка, 1964. С.174-188.

14. Калакура Я. Джерелознавство в дослідницькій діяльності Українського історичного товариства. *Український історик*. Нью-Йорк, Торонто, Київ, Львів, Мюнхен. 1995. №1-4. С. 53-56.
15. Ковальський М.П. Актуальні проблеми джерелознавства історії України XVI – XVII ст. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. К.: Наук. думка, 1992. С. 261 – 270.
16. Ковальченко И.Д. О применении математико-статистических методов в исторических исследованиях. *Источниковедение: теоретические и методологические проблемы*. М.: Наука, 1969. С. 115-133.
17. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / АН СССР. Отд. истории. М.: Наука, 1987. С. 281-325.
18. Ковальченко И.Д., Устюгов В.А. Применение электронных вычислительных машин в исторической науке. *Вопросы истории*. 1964. № 5.
19. Количественные методы в советской и американской историографии. М.: Наука, 1983.
20. Крип'якевич І.П. Нарис методики історичних досліджень. *Український історичний журнал*. 1967. №2. С.102 – 104.
21. Макаруч С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. Львів: Світ, 1999. С.8 – 11.
22. Мацок О.Я. Роль філігранології у встановленні часу написання недатованих документів. *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 2. К.: Наук. думка, 1966. С. 256-258.
28. Мережа центральних державних архівів України. *Архіви України*. 1992. №4. С.7.
29. Місюра В.П. Про скорочену публікацію документів. *Історичні джерела та їх використання*. Вип. I. К.: Наукова думка, 1964. С. 167-173.
30. Могорита В.М. Писемне джерело як компонент шкільного підручника з історії України. *Педагогічні науки*. Вип.LXXIX. Том.1. 2017. С.35–39.
31. Правила оформлення дисертації. *Бюлетень Вищої атестаційної комісії України*. 1997. № 2. С. 20-22, 28-31.

32. Пиріг Р.Я. Архівне будівництво в Україні: проблеми наукового забезпечення. *Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні: Доповіді та повідомлення наукової конференції 15-16 березня 1995 р.* / Упор. Т.П. Прись. К., 1996. С 92-96.
33. Портнов Г.В. Деякі питання формування Національного архівного фонду на сучасному етапі. *Актуальні проблеми розвитку архівної справи в Україні: Доповіді та повідомлення наукової конференції 15–16 березня 1995 р.* К., 1996. С 22–25.
- Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР післявоєнного періоду /1945 - 1970/. К.: Наук. думка, 1972. С. 4 -8.
34. Санцевич А.В. Джерелознавство з історії Української РСР /1917 – 1941/. К.: Наук. думка, 1981. С.6 – 9.
35. Сохань П.С. Стан і перспективи розвитку української археографії . *Український археографічний щорічник*. Вип. I. С. 10 –
36. Справочник научного работника: архивы, документы, исследователь / Гросман О.М., Кутик В.Н. Львов: Высш. школа, 1979. С.51 – 61.
37. Путро О.І. Архівний фонд Національної Академії наук України як складова частина НАФ: історія та сучасні проблеми. *Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи*: Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (19–20 листопада 1996 року) у 2–х ч. К., 1997. – С 56–61.
38. Українські архівісти: Біобібліогр. довід.: У -х вип. Вип. 1. ХІХ ст. – 1990-ті рр. / ГАУ при КМ України. УДНДІАСД; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Упоряд.: О. М. Коваль, І. Б. Матяш, В. С. Шандра. К., 1999. 67 с.
39. Хрестоматія з архівознавства: Навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Упоряд.: Г.В.Боряк та ін. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003.
40. Шмидт С.О. О классификации исторических источников. *Вспомогательные исторические дисциплины*. Вып. 16. Л.: Наука, 1985.
12. Інформаційні ресурси Державний комітет архівів України:
<http://www.scarh.kiev.ua>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського:
<http://www.nbuv.gov.ua>

Спілка архівістів: <http://www.vda.archiv.net/>

Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальностей 014 Середня освіта (Історія) і
032 Історія та археологія

Стефанюк Галина Василівна

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО І АРХІВОЗНАВСТВО:
інструктивно-методичні матеріали до самостійної роботи

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника», 2019

УДК 94 (477) (093)